

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ»**

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΑΜΑΤΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: κ. ΟΛΓΑ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΟΛΟΣ 2009

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία γίνεται αναφορά στην αξιολόγηση της αγροτικής πολιτικής από την θέσπιση της ΚΑΠ και μετά, σύμφωνα με την προστασία του περιβάλλοντος. Παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της, οι αρχές και οι στόχοι της, οι μεταρρυθμίσεις στις οποίες έχει υποβληθεί έως σήμερα και τα αποτελέσματά της. Επίσης γίνεται εκτενής αναφορά στο περιβάλλον από την Ενιαία Πράξη του 1987 με την οποία εισήχθη στο κείμενο της Συνθήκης της ΕΕ έως και σήμερα.

Με τη μεταρρύθμιση του 1992 γνωστή και ως «MacSharry» δόθηκε εξέχουσα σημασία στην προστασία του περιβάλλοντος, με την καθιέρωση των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων. Αναλύεται η σπουδαιότητα αυτών καθώς και οι επιπτώσεις που έχουν σε διάφορους τομείς, όπως για παράδειγμα στη βιοποικιλότητα, στην ποιότητα του νερού και του εδάφους. Ο σχεδιασμός της ΚΑΠ περιλαμβάνει σήμερα ένα ευρύ φάσμα γεωργοπεριβαλλοντικών μέσων πολιτικής, τα οποία μπορούν να υποστηρίξουν την εφαρμογή ευρύτερων πολιτικών για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής διαχείρισης στον αγροτικό τομέα.

Τέλος, γίνονται ορισμένες προτάσεις για την αναμόρφωση των πολιτικών που θα οδηγήσουν σε μια πιο εύρωστη γεωργία, για να μπορέσει να διαφυλάξει στο μέλλον τα χαρακτηριστικά της, να διατηρήσει τη θέση της ως παραγωγικός τομέας και να εμπλουτίσει τον περιβαλλοντικό της ρόλο.

Summary

The present paper reports the evaluation of rural policy from the establishment of CAP and afterwards, according to the protection of the environment. It exposes the main characteristics, the principles and the objectives of CAP, as well as the reforms in which it has been submitted until today. An extensive report is made about the environment from the United Act (1987) up to today.

According to the “MacSharry” reform in 1992, distinguished importance was given in the protection of the environment with the establishment of agroenvironmental measures. The importance of these measures as well as the repercussions that they have in various sectors, such as the biodiversity, the quality of water and soil, are analyzed here. The planning of CAP includes today a wide spectrum of agroenvironmental means of policy, which can support the application of wider policies for the improvement of environmental management in the rural sector.

Finally, certain proposals are made for the reformation of policies that can lead to a more robust agriculture, in order to obtain in the future its characteristics, to maintain the place it has in the productive sector and to enrich its environmental role.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Περιεχόμενα

1. <u>Εισαγωγή στην ΚΑΠ</u>	5
1.1 <u>Οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ</u>	9
1.2 <u>Ο διαγνωστικός έλεγχος της ΚΑΠ</u>	19
1.3 <u>Το μέλλον της ΚΑΠ μετά το 2013</u>	22
1.4 <u>Η αμφισβήτηση της ΚΑΠ</u>	23
2. <u>Η περιβαλλοντική πολιτική</u>	26
3. <u>Η ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στην ΚΑΠ</u>	34
3.1 <u>Οι επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών στη γεωργία</u>	34
3.2 <u>Οι επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών στις περιοχές της ΕΕ</u>	36
3.3 <u>Η μείωση των εκπομπών με τη βοήθεια των πολιτικών της ΕΕ και της ΚΑΠ</u>	37
3.4 <u>Η περίπτωση της Ελλάδας</u>	38
4. <u>Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα (ΓΠΜ)</u>	40
4.1 <u>Οι επιπτώσεις των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων</u>	47
4.1.1 <u>στη βιοποικιλότητα και τα ενδιαιτήματα</u>	47
4.1.2 <u>σε απειλούμενες εγχώριες φυλές και καλλιεργούμενα είδη</u>	48
4.1.3 <u>στην ποιότητα του νερού</u>	48
4.1.4 <u>στις πηγές των υδάτων</u>	49
4.1.5 <u>στη διατήρηση του εδάφους</u>	49
4.1.6 <u>σε άλλους πόρους</u>	51
4.1.7 <u>στο τοπίο</u>	51
4.1.8 <u>Το γεωργοπεριβαλλοντικό πρόγραμμα βιολογικής γεωργίας –Murcia, Ισπανία</u>	52
5. <u>Τα διατιθέμενα μέσα για τα γεωργοπεριβαλλοντικά προγράμματα</u>	54
5.1 <u>Συμπεράσματα για τα ΓΠΜ</u>	57
6. <u>Προοπτικές για το μέλλον της γεωργίας σύμφωνα με την περιβαλλοντική προστασία</u>	58
7. <u>Συνέπειες από την αδράνεια περιβαλλοντικής πολιτικής</u>	60
8. <u>Συμπεράσματα</u>	61
9. <u>Βιβλιογραφία</u>	65

1. Εισαγωγή στην ΚΑΠ

Η γεωργία αποτελούσε πάντοτε έναν από τους κύριους τομείς της κρατικής μέριμνας. Αυτό οφείλεται στην προτεραιότητα που δίνεται στην επίτευξη δύο θεμελιακών στόχων. Ο πρώτος είναι αυτάρκεια σε προϊόντα διατροφής για τον πληθυσμό και ο δεύτερος, δίκαιων και σταθερών εισοδημάτων για τους γεωργούς τα οποία να μην εξαρτώνται, στο μέτρο του δυνατού, από ανεξέλεγκτους παράγοντες όπως το κλίμα, το έδαφος και οι ασθένειες, για να αντισταθμιστεί εν μέρει η ταχεία εγκατάλειψη της υπαίθρου.

Αυτοί ήταν και οι στόχοι της ΚΑΠ όταν θεσπίστηκε από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1962. Διασφαλίστηκαν κυρίως μέσω των κοινών οργανώσεων αγοράς για τα διάφορα γεωργικά προϊόντα με εγγυημένες ελάχιστες τιμές. Έγιναν επίσης βήματα για την αποθεματοποίηση της πλεονάζουσας παραγωγής, έτσι ώστε να διατηρούνται συνεχώς προμήθειες τροφίμων για τους καταναλωτές σε σταθερές τιμές, ακόμη και όταν η συγκομιδή ήταν φτωχή.

Τα αποτελέσματα της ΚΑΠ υπερβαίνουν κατά πολύ τη διαχείριση των αγορών για βασικά γεωργικά προϊόντα. Τα μέτρα που θεσπίστηκαν συμπληρώνουν τις πολιτικές σε άλλους τομείς, συμπεριλαμβανομένων της ανάπτυξης των περιφερειών, της προώθησης της απασχόλησης, της περιβαλλοντικής προστασίας και της υγείας των καταναλωτών, καλύπτοντας έτσι ένα πολύ ευρύτερο φάσμα.

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική ξεκίνησε στη δυτική Ευρώπη της δεκαετίας του '50 όπου οι κοινωνίες είχαν καταστραφεί από τον πολυετή πόλεμο και η γεωργία βρισκόταν σε παραλυσία, αδυνατώντας να εγγυηθεί την επισιτιστική ασφάλεια. Καλείτο να ξεπεράσει τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι εθνικές αγροτικές πολιτικές και να διαμορφώσει ένα πλαίσιο δράσης που θα λάμβανε υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας.

Η ΚΑΠ είναι πάνω απ' όλα ένα νομοθετικό πλαίσιο. Εκτός από τον καθορισμό των βασικών στόχων που υπογραμμίζονται παραπάνω, η νομοθεσία καθορίζει τις αρχές που την διέπουν. Αποτέλεσε την πρώτη γνήσια «κοινή πολιτική» της Ευρώπης στην προσπάθεια πραγματοποίησης της ευρωπαϊκής σύγκλισης και ενοποίησης και είναι μέχρι σήμερα η βασικότερη και πιο ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή πολιτική, γύρω από τον άξονα της οποίας περιστρέφονται και οι υπόλοιπες προσπάθειες διαμόρφωσης και σταθεροποίησης μιας ενιαίας ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Οι αρχές της καθορίστηκαν κατά τη διάρκεια της διάσκεψης στη Στρέσα τον Ιούλιο του 1958. Το 1960 τα έξι ιδρυτικά μέλη ενέκριναν τους μηχανισμούς της ΚΑΠ και δύο χρόνια αργότερα, το 1962, η ΚΑΠ άρχισε να ισχύει.

Οι βασικές αρχές με τις οποίες λειτουργεί είναι οι εξής:

1. Η ενότητα της αγοράς.
2. Η προτίμηση κοινοτικών προϊόντων
3. Η χρηματοοικονομική αλληλεγγύη

Η αρχή της ενότητας της αγοράς σημαίνει ότι τα γεωργικά προϊόντα που διακινούνται στην ΕΕ δεν έχουν να αντιμετωπίσουν περιοριστικά μέτρα ως προς τις πωλούμενες ποσότητες (για παράδειγμα ποσοστώσεις), ούτε άλλα τεχνητά εμπόδια όπως φόρους με μορφή δασμών ή άλλες μορφές. Η ενότητα της αγοράς στηρίζεται στις κοινές τιμές των αγροτικών προϊόντων σε όλα τα κράτη- μέλη. Οι τιμές αυτές που καταβάλλονται στους παραγωγούς καθορίζονται κάθε χρόνο από το Συμβούλιο της ΕΕ μετά από πρόταση της Επιτροπής και πρέπει να προσδιορίζονται από τους νόμους της αγοράς και να διαφέρουν από τόπο σε τόπο μόνο λόγω διαφοράς των φυσικών συνθηκών παραγωγής και εξαιτίας του μεταφορικού κόστους που οφείλεται στις αποστάσεις.

Η προτίμηση κοινοτικών προϊόντων έχει την έννοια της κατανάλωσης ευρωπαϊκών αγροτικών προϊόντων ως πρωταρχικό στόχο, ο οποίος επιτυγχάνεται με την επιβολή δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα που προηγουμένως είχαν χαμηλότερη τιμή από τα ευρωπαϊκά και τη συνεπαγόμενη προτίμηση των ευρωπαϊκών προϊόντων από τους ευρωπαίους καταναλωτές. Παλαιότερα η διαφορά μεταξύ της κοινοτικής τιμής και της τιμής εισαγωγής καλυπτόταν από εισφορές στις εισαγωγές, μέτρο που πιστεύεται ότι ήταν αποτελεσματικότερο από τα σημερινά. Η αρχής της προτίμησης η οποία είναι ευρέως διαδεδομένη, απαιτεί μέτρα τόσο στην εισαγωγή όσο και στην εξαγωγή και στοχεύει στο να προστατεύσει την εκάστοτε αγορά από τις διακυμάνσεις των παγκόσμιων τιμών.

Η αρχή της χρηματοοικονομικής αλληλεγγύης σημαίνει ότι το σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ είναι υπεύθυνο για τις χρηματοοικονομικές συνέπειες των μέτρων που λαμβάνονται στα πλαίσια των κοινών οργανώσεων της αγοράς. Το Γεωργικό Ταμείο και συγκεκριμένα το τμήμα Εγγυήσεων, επιβαρύνεται με τα έξοδα των κοινών οργανώσεων της αγοράς, ενώ τα δασμολογικά έσοδα από τις εισαγωγές

από τρίτες χώρες αποτελούν έσοδα του προϋπολογισμού της Κοινότητας και όχι των προϋπολογισμών των κρατών μελών. (Σκούντζος, 1998.)

Οι στόχοι της ΚΑΠ όπως ορίστηκαν στη Συνθήκη της Ρώμης στο άρθρο 39 της Συνθήκης ΕΟΚ είναι οι εξής:

- 1) Αύξηση της γεωργικής παραγωγικότητας που θα επιτευχθεί μέσω της τεχνολογικής προόδου, εξασφάλιση της ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής και βελτιστοποίηση της χρήσης των μέσων της παραγωγής και ιδιαίτερα της εργασίας
- 2) Διασφάλιση ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου για την αγροτική κοινότητα και ειδικά αύξηση των εσόδων των αγροτών
- 3) Σταθεροποίηση των αγορών
- 4) Εγγύηση διαθεσιμότητας των τροφίμων
- 5) Εξασφάλιση λογικών τιμών για τους καταναλωτές (Ανδρικοπούλου και Καυκαλάς, 2000).

Η αρχική ΚΑΠ λοιπόν έδωσε έμφαση στη βελτίωση της παραγωγικότητας της γεωργίας ώστε να εφοδιάζονται σταθερά οι καταναλωτές με φθηνά είδη διατροφής και να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του γεωργικού τομέα της ΕΕ. Προσέφερε επιδοτήσεις και συστήματα που εξασφάλιζαν υψηλές τιμές στους γεωργούς παρέχοντάς τους κίνητρα για περαιτέρω παραγωγή. Χορηγήθηκε οικονομική βοήθεια για την αναδιάρθρωση της γεωργίας (π.χ. επιδοτήσεις για επενδύσεις με στόχο την αύξηση του μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων). Ελήφθησαν μέτρα υπό τη μορφή βοήθειας για πρόωρη συνταξιοδότηση, για επαγγελματική κατάρτιση και για την ενίσχυση των μειονεκτικών περιοχών.

Αυτοί που επωφελούνται κυρίως από την ΚΑΠ είναι οι αγρότες. Από την αρχή ένας από τους κύριους στόχους της πολιτικής ήταν να εξασφαλίσει για τους γεωργούς ένα δίκαιο και αξιόπιστο εισόδημα από τη γη. Η αξιοπιστία των εισοδημάτων είναι ύψιστης σημασίας σ' ένα τομέα που είναι τόσο ευάλωτος λόγω ανεξέλεγκτων φυσικών παραγόντων. Για το σκοπό αυτό, η ΚΑΠ προσπάθησε να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα των ευρωπαϊών γεωργών πιστεύοντας ότι μόνον ένας ανταγωνιστικός γεωργικός τομέας μπορεί να εγγυηθεί γεωργικά εισοδήματα σε μακροπρόθεσμη βάση. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας προέκυψε από περικοπές των παραγωγικών εξόδων, από την ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων καθώς και από τον εκσυγχρονισμό των μεθόδων παραγωγής.

Τα οφέλη της ΚΑΠ για τους καταναλωτές είναι πολυάριθμα. Η ποικιλία των προϊόντων που είναι διαθέσιμα στην αγορά αυξάνεται συνεχώς και τα περισσότερα από αυτά είναι διαθέσιμα σε σταθερή βάση καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Το κόστος των προϊόντων διατροφής έχει παραμείνει σχετικά σταθερό ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις της παραγωγής και οι τιμές είναι παρεμφερείς στα διάφορα κράτη μέλη. Οι καταναλωτές επωφελούνται επίσης από τη γνώση ότι καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ώστε τα τρόφιμα που αγοράζουν, οπουδήποτε στην ΕΕ, να ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα πρότυπα όσον αφορά την ποιότητα και την υγεία. Τα πρότυπα αυτά ενημερώνονται και βελτιώνονται συνεχώς. Εν τω μεταξύ, κανόνες για τη σήμανση επιτρέπουν στους καταναλωτές να επιλέγουν όντας καλύτερα πληροφορημένοι. Οι ονομασίες προέλευσης και οι γεωγραφικές ενδείξεις βοηθούν τους καταναλωτές να βρίσκουν υψηλής ποιότητας τοπικά προϊόντα που παράγονται σύμφωνα με παραδοσιακά αναγνωρισμένες μεθόδους και πρότυπα.

Στην πραγματικότητα, χάρη στην ΚΑΠ, αποφεύγεται ο ζημιογόνος ανταγωνισμός, ο οποίος, θα προέκυπτε από την εφαρμογή εθνικών πολιτικών στήριξης που θα προσπαθούσαν να υποσκελίσουν η μία την άλλη. Τα κράτη μέλη μοιράζονται τις δαπάνες για την επίτευξη των στόχων των κοινών πολιτικών. Όταν προκύπτουν προβλήματα σε ένα κράτος μέλος, όπως φυσικές καταστροφές ή ασθένειες που εξασθενίζουν τα ζώα ή τις καλλιέργειες, η βοήθεια έρχεται αμέσως, καθώς η ανάγκη είναι ένα από τα κριτήρια για τη χορήγηση κονδυλίων. Πλεονεκτήματα παρουσιάζει επίσης το γεγονός ότι όλα τα κράτη μέλη αντιπροσωπεύονται στη διεθνή σκηνή από μία ενιαία και ισχυρή φωνή, όταν διεξάγονται διαπραγματεύσεις για τη σύναψη διεθνών εμπορικών συμφωνιών, όπως στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), ή όταν επιτυγχάνεται η καθιέρωση νέων αγορών για τα προϊόντα της ΕΕ.

Η ΚΑΠ διαδραματίζει επίσης κοινωνικό και περιβαλλοντικό ρόλο που αυξάνεται συνεχώς. Τα τελευταία δέκα χρόνια, οι άποροι των κρατών μελών έλαβαν τρόφιμα αξίας 2.000 εκατ. ECU περίπου. Επιπλέον, τα προγράμματα επισιτιστικής βοήθειας της ΕΕ βοήθησαν αρκετές αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς και πολλές χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η ανθρωπιστική βοήθεια, συμπεριλαμβανομένων των προϊόντων διατροφής και άλλων αγαθών, παρέχεται σε προσωρινή βάση σε ανθρώπους που διαβιούν σε χώρες που πλήττονται από τις επιπτώσεις φυσικών καταστροφών ή άλλων κρίσιμων καταστάσεων. Τελικά, η ΚΑΠ βοηθά για τη

διατήρηση και την προστασία της φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης και του αγροτικού περιβάλλοντος. (Γεωργιάδης, 2008).

Έως τις αρχές της δεκαετίας του '80, η ΚΑΠ είχε επιτύχει τους στόχους που είχε η ίδια καθορίσει το 1962.

1.1 Οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ

Η πρώτη απόπειρα για μεταρρύθμιση της ΚΑΠ πραγματοποιήθηκε μόλις δέκα χρόνια μετά την καθιέρωσή της. Το 1968 η Επιτροπή δημοσίευσε το «Υπόμνημα για τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ», ευρύτερα γνωστό ως σχέδιο «Mansholt», από το όνομα του Sicco Mansholt, αντιπροέδρου της Επιτροπής, υπεύθυνου την εποχή εκείνη για την ΚΑΠ. Το σχέδιο αποσκοπούσε στη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα της γεωργίας και την προώθηση της δημιουργίας πιο μεγάλων και πιο αποτελεσματικών μονάδων γεωργικής παραγωγής.

Το 1983 η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση για ριζική μεταρρύθμιση, που διατυπώθηκε επίσημα δύο χρόνια αργότερα με τη δημοσίευση του «πράσινου βιβλίου» σχετικά με τις προοπτικές της κοινής γεωργικής πολιτικής (1985). Στόχος του «πράσινου βιβλίου» ήταν η εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης και σε γενικές γραμμές η ανάλυση εναλλακτικών λύσεων για το μέλλον της ΚΑΠ.

Το 1988 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κατέληξε σε συμφωνία σχετικά με δέσμη μεταρρυθμιστικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένης της «Κατευθυντήριας γραμμής για τις γεωργικές δαπάνες», που περιόριζε το ποσοστό του γενικού προϋπολογισμού που αντιστοιχεί στις δαπάνες της ΚΑΠ, καθώς οι αγρότες της ΕΕ παρήγαν περισσότερο από όσο μπορούσαν να απορροφήσουν οι αγορές, με συνέπεια να δημιουργούνται υπερβολικά πλεονάσματα και να αυξάνονται εκθετικά οι γεωργικές δαπάνες της ΕΕ (Λαζαρέτου, 2002).

Το 1991 η Επιτροπή, με επίτροπο Γεωργίας τον Ray MacSharry, παρουσίασε δύο έγγραφα προς συζήτηση σχετικά με την ανάπτυξη και το μέλλον της ΚΑΠ. Τα έγγραφα αυτά αποτέλεσαν τη βάση πολιτικής συμφωνίας σχετικά με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, που εγκρίθηκε από το Συμβούλιο στις 21 Μαΐου 1992.

Η μεταρρύθμιση του 1992 γνωστή και ως μεταρρύθμιση “MacSharry” σηματοδότησε μια σημαντική αλλαγή στην ΚΑΠ και είχε ως βασικά στοιχεία τα εξής:

- Τη μείωση των τιμών των γεωργικών προϊόντων ώστε να γίνουν πιο ανταγωνιστικά στην εσωτερική και την παγκόσμια αγορά
- Την αποζημίωση των αγροτών για την απώλεια εισοδήματος καθώς και άλλα μέτρα σχετικά με τους μηχανισμούς της αγοράς
- Την προστασία του περιβάλλοντος

Η μεταρρύθμιση του 1992 θεωρήθηκε σε γενικές γραμμές επιτυχής, με θετικές συνέπειες για την ευρωπαϊκή γεωργία. Οι γεωργοί προσανατολίστηκαν περισσότερο προς την αγορά, λαμβάνοντας παράλληλα άμεσες ενισχύσεις στο εισόδημά τους και ανταποκρίθηκαν στις εξελισσόμενες προτεραιότητες των καταναλωτών. Σε ειδικότερο επίπεδο, η μεταρρύθμιση ενθάρρυνε την εκτατικοποίηση της παραγωγής σε καθεστώτα όπως τα σιτηρά, τα βοοειδή και τα αιγοπρόβατα με την ισχυρή προσδοκία παράλληλης επίτευξης περιβαλλοντικών ωφελημάτων (Λουλούδης κ.α., 1999). Πέραν των παραπάνω, η μεταρρύθμιση συμπληρώθηκε και από τα λεγόμενα συνοδευτικά μέτρα, τα οποία ήταν:

- Ο Καν (ΕΟΚ) 2078/92 του Συμβουλίου της 30ης Ιουνίου 1992 «σχετικά με τις μεθόδους γεωργικής παραγωγής που συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς και με τη διατήρηση του φυσικού χώρου»
- Ο Καν (ΕΟΚ) 2079/92 της 30ης Ιουνίου 1992 «για τη θέσπιση κοινοτικού καθεστώτος παροχής ενισχύσεων στην πρόωρη συνταξιοδότηση των γεωργών»
- Ο Καν (ΕΟΚ) 2080/92 του Συμβουλίου της 30ης Ιουνίου 1992 «για τη θέσπιση κοινοτικού καθεστώτος ενισχύσεων των μέτρων για τα δάση στον τομέα της γεωργίας» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005).

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ουσιαστικά εφαρμόστηκαν χωρίς καμία αλλαγή μέχρι το 1999. Οι εξελίξεις των επόμενων χρόνων όμως, οι διεθνείς τάσεις, η διεύρυνση προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη, η προετοιμασία για το ενιαίο νόμισμα που προκάλεσε δημοσιονομικούς περιορισμούς, η αύξηση του ανταγωνισμού από προϊόντα τρίτων χωρών και ο νέος γύρος των διαπραγματεύσεων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, επέβαλαν νέα μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, η οποία επιχειρήθηκε το 2000 και είναι γνωστή με την ονομασία «Ατζέντα 2000».

Σύμφωνα με αυτή, τίθενται στόχοι που αποσκοπούν στη βελτίωση της σύγχρονης γεωργικής πραγματικότητας, όπως:

1. Σύνδεση των υπηρεσιών του γεωργικού τομέα με τη δημόσια ενίσχυση
2. Δημιουργία ενός ανταγωνιστικού αγροτικού τομέα στραμμένου προς την αγορά, ο οποίος δεν θα εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις επιδοτήσεις για την επιβίωσή του, αλλά θα μπορεί να διεκδικεί δυναμικά τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται και να αξιοποιεί τις δυνατότητές του, παράλληλα με την εξασφάλιση ικανοποιητικού επιπέδου ζωής στον γεωργικό πληθυσμό
3. Δημιουργία ενός βιώσιμου αγροτικού τομέα από περιβαλλοντική σκοπιά, που να συνδράμει στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και στη συντήρηση των φυσικών πόρων
4. Ύπαρξη και διατήρηση γεωργικών κοινοτήτων που χαρακτηρίζονται από δυναμισμό, αποτελούν εστίες σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας και διαθέτουν θέσεις εργασίας στην περιφέρεια
5. Διατήρηση των γεωργικών εκτάσεων σε καλή κατάσταση για καλλιέργεια και με καλές περιβαλλοντικές συνθήκες (πολλαπλή συμμόρφωση)
6. Εξασφάλιση της ποιότητας και υγιεινής των τροφίμων χωρίς προσφυγή στην ομοιομορφία των προϊόντων αλλά με διατήρηση και παραδοσιακών τροφών
7. Εξασφάλιση ικανοποιητικών συνθηκών διαβίωσης των ζώων και διαφύλαξη της υγείας τους
8. Ενίσχυση της θέσης της ΕΕ και του διαπραγματευτικού της κύρους με την ένταξη νέων χωρών στους κόλπους της

Σύμφωνα με τον Γεωργιάδη (2008), οι αλλαγές της «Ατζέντα 2000» κινήθηκαν προς την κατεύθυνση της μεταβολής από το σύστημα της στήριξης τιμών στις απευθείας επιδοτήσεις, μια μεταβολή που ξεκίνησε ήδη από τις μεταρρυθμίσεις “MacSharry” το 1992. Οι μεταρρυθμίσεις του πακέτου «Ατζέντα 2000» έδιναν περισσότερη έμφαση σε περιβαλλοντικούς στόχους. Απαιτούσαν από τα κράτη μέλη να πάρουν μια σειρά από περιβαλλοντικά μέτρα ενισχύοντας τα περιβαλλοντικά κριτήρια που θα χρησιμοποιούν για τις απευθείας επιδοτήσεις. Επίσης οι μεταρρυθμίσεις αυτές έδιναν περισσότερη ελευθερία στα κράτη μέλη σε μια σειρά θεμάτων όπως στη φορολόγηση των απευθείας επιδοτήσεων και στη χρήση των όποιων εσόδων προέκυπταν, για τη χρηματοδότηση είτε περιβαλλοντικών σκοπών είτε άλλων σκοπών όπως η πρόωρη συνταξιοδότηση.

Με την τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, η πρώτη φάση της οποίας αποφασίστηκε τον Ιούνιο 2003, επί ελληνικής Προεδρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επήλθε μία ριζική μεταβολή του τρόπου στήριξης της κοινοτικής, και κατά συνέπεια της ελληνικής γεωργίας. Βασικότερη μεταβολή που επέφερε η μεταρρύθμιση στο μέχρι πρότινος σύστημα στήριξης της ΚΑΠ, αποτελεί η θέσπιση του συστήματος της Ενιαίας Αποδεδευσμένης Ενίσχυσης (ΕΑΕ), στη θέση των προηγούμενων άμεσων ή έμμεσων ενισχύσεων στον παραγωγό.

Οι κύριες ρυθμίσεις της νέας ΚΑΠ, περιλαμβάνονται στον Κανονισμό του Συμβουλίου (ΕΚ) αρ. 1782/2003, στον λεγόμενο και «οριζόντιο κανονισμό των άμεσων ενισχύσεων». Ο Κανονισμός (ΕΚ) 1782/03 είναι αποτέλεσμα της ενδιάμεσης αναθεώρησης της ΚΑΠ. Η ενδιάμεση αναθεώρηση της ΚΑΠ και ο εν λόγω κανονισμός είναι το προϊόν διεργασιών που συντελέστηκαν στην Επιτροπή σε στενή συνεργασία με τα κράτη μέλη, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι παρακάτω ανάγκες:

- Οι διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ)
- Η περαιτέρω μείωση της παραγωγής, ιδιαίτερα πλεονασματικών προϊόντων
- Η προστασία του περιβάλλοντος, από τη γεωργική παραγωγική διαδικασία

Σε ό,τι αφορά το περιβάλλον, στον Κανονισμό (ΕΚ) 1782/03 αναφέρεται : «Η καταβολή της άμεσης ενίσχυσης απαιτείται να συνδεθεί στο ακέραιο με την εφαρμογή κανόνων που αφορούν τη γεωργική γη, την παραγωγή και τη

δραστηριότητα. Οι κανόνες αυτοί θα πρέπει να έχουν ως αποτέλεσμα να ενσωματωθούν στις κοινές οργανώσεις των αγορών ως βασικά πρότυπα σχετικά με το περιβάλλον, την ασφάλεια των τροφίμων και την υγεία, τις καλές συνθήκες διαβίωσης των ζώων, τις ορθές γεωργικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Σε περίπτωση μη εφαρμογής των βασικών αυτών προτύπων, τα κράτη μέλη θα πρέπει να ανακαλούν τις άμεσες ενισχύσεις με βάση αναλογικά, αντικειμενικά και προοδευτικά κριτήρια» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005).

Τα βασικά σημεία του Κανονισμού συσχετιζόμενα με την προστασία του περιβάλλοντος, την καλή και υγιεινή διαβίωση των ζώων, την ασφάλεια των τροφίμων, είναι:

A) Η ενιαία ενίσχυση

Ο Κανονισμός (ΕΚ) 1782/03 εισάγει ένα νέο τρόπο υπολογισμού της ενίσχυσης. Βασική του φιλοσοφία είναι η αποσύνδεση της παραγωγής και των άμεσων ενισχύσεων. Η Επιτροπή προτείνει τη θέσπιση ενιαίας αποσυνδεδεμένης εισοδηματικής ενίσχυσης ανά εκμετάλλευση. Με το νέο αυτό σύστημα οι περισσότερες άμεσες ενισχύσεις προς τους παραγωγούς, που χορηγούνται στο πλαίσιο διαφόρων καθεστώτων θα ενταχθούν στην ενιαία αυτή ενίσχυση, η οποία θα καθορίζεται με βάση ιστορικές αναφορές. Η μετατόπιση της στήριξης από το προϊόν προς τον παραγωγό αποτελεί άλλωστε σταθερό στόχο, με σταδιακή εφαρμογή από τη μεταρρύθμιση του 1992. Το θετικό σημείο του νέου τρόπου πληρωμής σε ότι αφορά το περιβάλλον εντοπίζεται στο ότι, με την υποχρεωτική καλλιέργεια των εκτάσεων της ενιαίας ενίσχυσης αποφεύγεται η εγκατάλειψη της γεωργικής γης, η οποία οδηγεί σε υποβάθμιση του γεωργικού περιβάλλοντος.

B) Η πολλαπλή συμμόρφωση

Ύστερα από την αναδιάρθρωση του MacSharry και τις προτάσεις του για απ' ευθείας πληρωμές, η πολλαπλή συμμόρφωση κατέστη αναγκαία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Kay A., 1998). Θεωρήθηκε μερικώς, ως εργαλείο πολιτικής για την ενοποίηση των αγροτικών και περιβαλλοντικών κανονισμών, αλλά χρησιμοποιήθηκε επίσης και σαν εργαλείο δικαιολόγησης στο ευρύ κοινό του μεγέθους της υπάρχουσας οικονομικής βοήθειας στον αγροτικό τομέα.

Κάποια τμήματα της πολλαπλής συμμόρφωσης εισήχθησαν στην μεταρρύθμιση του 1992, επιτρέποντας στα κράτη- μέλη να μειώσουν ή να

ακυρώσουν το δικαίωμα των απ' ευθείας πληρωμών, όταν οι αγρότες δεν συμμορφώνονταν με τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Επίσης, υπήρξαν και δυνατότητες για τα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν μια μορφή περιβαλλοντικής συμμόρφωσης σε σχέση με τα κατά κεφαλήν εισοδήματα, για πρόβατα και βοοειδή (Spash and Falconer, 1997). Εκτός των μέτρων πολλαπλής συμμόρφωσης που συμπεριελήφθησαν στην μεταρρύθμιση του 1992, η ιστορία της πολλαπλής συμμόρφωσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνδέεται κατά βάση με την Ατζέντα 2000. Μια πρώτη περίληψη της εφαρμογής της Ατζέντας 2000 των κρατών- μελών υπάρχει από το συνέδριο της Μαδρίτης το 2000 (Environmental Standards in Agriculture), που ανέφερε ότι η Αυστρία, το Βέλγιο, η Γερμανία, το Λουξεμβούργο, η Πορτογαλία και η Σουηδία δεν είχαν πρόθεση να εφαρμόσουν την πολλαπλή συμμόρφωση, ενώ η Δανία, η Ολλανδία, η Ισπανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιρλανδία, η Μ. Βρετανία και η Ελλάδα την είχαν εφαρμόσει ή είχαν τη διάθεση να την εφαρμόσουν (Petersen and Shaw, 2000).

Στο πρώτο συνέδριο του project «Κοινή Δράση», το οποίο έγινε στη Γερμανία τον Ιούνιο του 2003, οι πληροφορίες για την εφαρμογή της πολλαπλής συμμόρφωσης συλλέχθηκαν για τις παραπάνω χώρες (εκτός από τη Φινλανδία). Η έρευνα έδειξε ότι οι χώρες αυτές υιοθέτησαν διαφορετικές αφετηρίες σχεδιασμού της πολιτικής τους, από τη στόχευση των μέτρων σε πολύ εξειδικευμένα συστήματα παραγωγής, έως πρακτικές για ευρείες προσεγγίσεις, πάντα με στόχο τις απ' ευθείας πληρωμές σε όλους τους αγρότες (εκτός από τη Μ. Βρετανία, που έχει ένα εκτενές πεδίο περιβαλλοντικών απαιτήσεων συνδεδεμένες με τις αποθεματικές περιοχές, κάτι που δεν εμπίπτει σε θέματα πολλαπλής συμμόρφωσης για τα λοιπά κράτη- μέλη). Κράτη με ευρεία προσέγγιση είναι η Δανία, η Ελλάδα, η Μ. Βρετανία, η Ισπανία και η Ιταλία, ενώ κράτη με στενή προσέγγιση είναι η Ολλανδία, η Γαλλία και η Ιρλανδία (Bergschmidt et al., 2003).

Στο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Γερμανία, διεξήχθησαν και συμπεράσματα που αφορούν στη σύνδεση της πολλαπλής συμμόρφωσης με τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις στις αγροπεριβαλλοντικές πληρωμές υπό το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (Rural Development Programme: EC Reg. 1257/1999). Αναφορικά με αυτόν τον κανονισμό, τα κράτη-μέλη είναι υποχρεωμένα να απαιτούν από τους αγρότες να συμμορφώνονται με τους νόμους της «Καλής Αγροτικής Πρακτικής» (Good Farming Practices), ώστε να λαμβάνουν επιπλέον χρήματα για τα μέτρα, σύμφωνα με το άρθρο 14 (λιγότερο ευνοούμενες περιοχές προς αποζημίωση)

και το άρθρο 23 (γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα), υπό το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης.

Τέλος, η έρευνα έδειξε ότι οι πιο συχνά εφαρμοσμένες κατηγορίες «Κανόνων Καλής Αγροτικής Πρακτικής» είχαν να κάνουν με τη χρήση λιπασμάτων και μικροβιοκτόνων, ενώ για παράδειγμα η συντήρηση του εδάφους, η βιοποικιλότητα και οι προδιαγραφές του εδάφους εφαρμόστηκαν με μικρότερη συχνότητα. Η Ιρλανδία και η Αγγλία ήταν οι μόνες χώρες που εφάρμοσαν τη νομοθεσία για τη βιοποικιλότητα και για το έδαφος. Αυτό προξένησε ως ένα βαθμό έκπληξη, γιατί οι κύριοι σκοποί πολλών αγροπεριβαλλοντικών σχεδίων είναι η προστασία και ο εμπλουτισμός των εκτάσεων, καθώς και η βιοποικιλότητα.

Μια πιο ενδελεχής έρευνα στην εφαρμογή της πολλαπλής συμμόρφωσης στην Αγγλία, όσον αφορά τη βιοποικιλότητα και τα θέματα των εδαφικών εκτάσεων, υπό το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, κατέληξε στο ότι ο έλεγχος για την εφαρμογή της πολλαπλής συμμόρφωσης είναι περίπλοκος, μερικώς γιατί πρέπει να γίνεται σε διαφορετικές χρονικές περιόδους μέσα στο χρόνο, ώστε να αποτιμηθεί σωστά η κατάσταση της βλάστησης, και μερικώς γιατί ο έλεγχος απαιτεί επιθεωρητές με ειδικές γνώσεις. Επίσης κατέστη αναγκαία η ίδρυση ενός διαχειριστικού συστήματος που να διαχειρίζεται πληροφορίες από αρχές υπεύθυνες για νομοθετικές επιβολές, εκτός των αρμοδιοτήτων του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Τροφίμων και Αγροτικών Υποθέσεων, που ποσοτικά αποτελεί το μεγαλύτερο κομμάτι νομοθεσίας, που αφορά τις εκτάσεις και τη βιοποικιλότητα (Johnson, 2003).

Πρωταρχικός σκοπός της Πολλαπλής Συμμόρφωσης είναι η βελτίωση της αειφορικότητας της γεωργίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο και η συμμόρφωση της νέας ΚΑΠ με τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας και των καταναλωτών. Για την χορήγηση στο ακέραιο της Ενιαίας Αποδεδειγμένης Ενίσχυσης (ΕΑΕ) αλλά και των υπόλοιπων άμεσων ενισχύσεων, ο δικαιούχος αγρότης υποχρεούται αφενός, να τηρεί συγκεκριμένα κανονιστικά πρότυπα, σε ότι αφορά το περιβάλλον, την ασφάλεια τροφίμων, την φυτοπροστασία, καθώς και την υγεία και καλή διαβίωση των ζώων κι αφετέρου, να εξασφαλίζει ότι το σύνολο της γεωργικής έκτασης, επί της οποίας «ακουμπούν» τα ατομικά δικαιώματα πληρωμής των ενισχύσεων, υπόκειται σε καλή διαχείριση ή αλλιώς, διατηρείται σε «καλές γεωργικές και περιβαλλοντικές συνθήκες» (Κριμπάς και Λουλούδης, 2008).

Η πολλαπλή συμμόρφωση στην Ελλάδα

Η ελληνική γεωργία και η ύπαιθρος, γενικότερα, έχουν τεράστια οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και περιβαλλοντική αξία. Στην ύπαιθρο ζει ο μισός περίπου πληθυσμός της πατρίδας μας, ενώ στην ύπαιθρο ανήκει περισσότερο από το 85% της γεωργικής έκτασης της χώρας. Η γεωργική δραστηριότητα υπήρξε ανέκαθεν η κινητήριος δύναμη της οικονομίας της υπαίθρου, αν και τα τελευταία χρόνια η γεωργική οικονομία έχει παραχωρήσει την πρωτοκαθεδρία της στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών, σε πολλές περιοχές της (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004).

Μέχρι σήμερα δεν υπήρξε μια ξεχωριστή πολιτική υπαίθρου στη χώρα μας. Η οποιαδήποτε «ειδικότερη» πολιτική εκφραζόταν μέσω της εκάστοτε εφαρμοζόμενης αγροτικής πολιτικής της χώρας ή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), μετά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981. Ο αγροτικός τομέας αποτελούσε την κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα και συνεπώς υπήρχε ταύτιση των όρων «οικονομία της υπαίθρου» και «αγροτική οικονομία». Μάλιστα, όλες οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις θεωρούσαν ότι ο κυρίαρχος ρόλος της οικονομίας της υπαίθρου ήταν η εξασφάλιση τροφίμων για τον πληθυσμό της χώρας.

Επιπλέον, όλες οι κυβερνήσεις υπέθεταν ότι οι αγρότες, ως οι εργάτες και διαμορφωτές του φυσικού περιβάλλοντος της υπαίθρου, ήταν ταυτόχρονα και οι εγγυητές προστασίας του οικολογικού περιβάλλοντος. Αυτή η στάση έκρυβε πολλούς κινδύνους για την προστασία του περιβάλλοντος, μιας και οι κυβερνήσεις είχαν περιορίσει τις παρεμβάσεις τους σε λίγα ανεπαρκή μέτρα πολιτικής- κυρίως στον καθορισμό Εθνικών Δρυμών, διαφόρων περιοχών εξάιρετου φυσικού κάλλους κλπ (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004).

Ωστόσο, οι απόψεις και οι θεωρήσεις, στις οποίες στηρίχθηκε αυτή η μεταπολεμική πολιτική για την ύπαιθρο ξεπεράστηκαν τελικά από τις εξελίξεις. Οι οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις των τελευταίων δύο δεκαετιών οδήγησαν σε θεμελιώδεις αλλαγές απόψεων για το ρόλο της υπαίθρου και συνεπώς, άρχισαν να θέτουν νέες αξίες και προτεραιότητες για την πολιτική της γεωργίας και της υπαίθρου. Το κοινωνικό ενδιαφέρον μετατοπίστηκε σταδιακά από τις μεταπολεμικές ποσοτικές διατροφικές ανησυχίες σε νέες διατροφικές ανησυχίες που αφορούν την ποιότητα, την ασφάλεια και την υγιεινή των τροφίμων. Ταυτόχρονα, το κοινωνικό ενδιαφέρον άρχισε να εστιάζεται όλο και περισσότερο στην ποιότητα του φυσικού

περιβάλλοντος και στην διαταραγμένη ισορροπία του οικοσυστήματος, σε σημείο που ένα αυξανόμενο ποσοστό της κοινής γνώμης στην Ελλάδα να θεωρεί ότι η ύπαιθρος αποτελεί μια σπουδαία πηγή περιβαλλοντικών αγαθών και όχι μόνο μια πηγή εξασφάλισης τροφίμων, όπως συνέβαινε στο παρελθόν. Αυτό δεν σημαίνει ότι η ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος σε πολλές περιοχές της ελληνικής υπαίθρου, και κυρίως σε περιοχές εντατικής καλλιέργειας, δεν εμφανίζει σαφέστατα δείγματα υποβάθμισης.

Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ

Μία από τις σημαντικότερες αιτίες που οδήγησαν στη ανάγκη ριζικής μεταρρύθμισης της ΚΑΠ τον Ιούνιο του 2003 στην συγκεκριμένη κατεύθυνση της αποδέσμευσης των ενισχύσεων, ήταν και οι προοπτικές των πολυμερών διαπραγματεύσεων που είχαν αρχίσει (από το 2001) να διεξάγονται στο πλαίσιο του νέου Γύρου Doha του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Μεταξύ άλλων, αντικείμενο των διαπραγματεύσεων αυτών ήταν μία νέα Γεωργική Συμφωνία που θα διαδεχόταν την προηγούμενη του Γύρου Ουρουγουάης, στην κατεύθυνση της περαιτέρω φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου των γεωργικών προϊόντων. Πράγματι, η Γεωργική Συμφωνία που είχε επιτευχθεί το 1994 στο πλαίσιο του προηγούμενου Γύρου Ουρουγουάης, με βετη ορίζοντα ισχύος την περίοδο 1995-2000, προέβλεπε την συνέχιση των διεθνών διαπραγματεύσεων με κύριο στόχο τις περαιτέρω δεσμεύσεις για σημαντική μείωση στα επίπεδα στήριξης και προστασίας του γεωργικού τομέα.

Από το 2006 η χώρα μας, όπως και τα άλλα κράτη-μέλη της Ε. Ε., άρχισε την εφαρμογή μιας νέας ΚΑΠ, που χαρακτηρίζεται από τελείως διαφορετική φιλοσοφία και πρακτική από εκείνες που είχαμε συνηθίσει μέχρι τώρα. Η πολιτική αυτή επιβάλλεται από εσωτερικές για την Ε. Ε., αλλά και από τις διεθνείς εξελίξεις στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) (στον οποίο μετέχουν οι περισσότερες χώρες του κόσμου), που οδηγούν στην απελευθέρωση της οικονομίας. Μια νέα μεταβατική περίοδος έχει ήδη ξεκινήσει για τον αγροτικό τομέα, γι' αυτό και είναι απαραίτητη η θεσμική, διοικητική, οργανωτική και λειτουργική αναδιάρθρωση και προσαρμογή στα νέα δεδομένα (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004).

Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, που έχει αρχίσει ήδη να ισχύει, αποφασίστηκε σε δύο διακριτές χρονικά φάσεις. Η πρώτη και σημαντικότερη, τον Ιούνιο του 2003, επί ελληνικής προεδρίας, και η δεύτερη τον Απρίλιο του 2004, επί ιρλανδικής προεδρίας. Στην πρώτη φάση αποφασίστηκαν αφ' ενός, οι βασικές αρχές της νέας ΚΑΠ (πολλαπλή συμμόρφωση, διαφοροποίηση, αποσύνδεση ή μερική σύνδεση) και αφ' ετέρου, η μεταρρύθμιση της Κοινής Οργάνωσης Αγοράς (ΚΟΑ) των αροτραίων καλλιεργειών (σιτηρά, ελαιούχα, πρωτεϊνούχα) του βοείου και του αιγοπρόβειου κρέατος, καθώς και τα λεγόμενα «ειδικά καθεστώτα».

Ο ακρογωνιαίος λίθος της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης είναι η βασική αρχή της αντικατάστασης του συνόλου των κατ' ιδίαν ενισχύσεων ανά είδος και ποσότητα παραγωγής, με μια ενιαία ενίσχυση για όλα τα καθεστώτα, που καταβάλλεται στον παραγωγό και μπορεί να είναι αποσυνδεδεμένη από το καλλιεργούμενο είδος ή τα εκτρεφόμενα ζώα και από το ύψος της παραγωγής σε ένα ποσοστό, και συνδεδεμένη με το είδος της καλλιέργειας και της παραγωγής (και όχι με τον όγκο της) κατά το υπόλοιπο ποσοστό. Η ενιαία αυτή ενίσχυση καθορίζεται με βάση το ύψος των ενισχύσεων που εισέπραξε κάθε αγρότης για όλα τα προϊόντα κατά την τριετία 2000-2002 (ιστορική περίοδος ή περίοδος αναφοράς) και είναι ίση με το μέσο όρο των επιδοτήσεων της περιόδου αναφοράς. Έτσι, επιτυγχάνεται διοικητική και θεσμική απλοποίηση της διαδικασίας, αναδιοργανώνεται ο τρόπος διαχείρισης και ελέγχου των ενισχύσεων και βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα των επεμβάσεων.

Ως απαραίτητη προϋπόθεση για την είσπραξη της ενιαίας ενίσχυσης τίθεται ο σεβασμός των Κοινοτικών οδηγιών σχετικά με τη δημόσια υγεία και την υγεία των φυτών και των ζώων, καθώς και την προστασία του περιβάλλοντος (πολλαπλή συμμόρφωση). Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνεται εκ νέου η «δέσμευση» για ένα υψηλό επίπεδο υγειονομικής ασφάλειας και ποιότητας στα είδη διατροφής. Η πολλαπλή συμμόρφωση ενισχύει τους δεσμούς ανάμεσα στη γεωργία και στην προστασία του περιβάλλοντος. Οι αρμόδιες αρχές και οι κάτοχοι των γεωργικών εκμεταλλεύσεων πρέπει να ανταποκρίνονται στις προσδοκίες της κοινωνίας σχετικά με το περιβάλλον.

Από την άποψη αυτή η πολλαπλή συμμόρφωση, που θεσπίστηκε με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, αποτελεί μια καινοτόμο προσέγγιση που ερμηνεύει τη δέσμευση της κοινωνίας να στηρίζει οικονομικά τη γεωργία για τις υπηρεσίες που η τελευταία θα προσφέρει στην προστασία του περιβάλλοντος, την ασφάλεια των

τροφίμων και την καλή διαβίωση των ζώων. (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004).

Μέρος της τελικής συμφωνίας του 2003 για την τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, ήταν και η υποχρέωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να υποβάλει έκθεση, το 2008, βάσει της οποίας να εξεταστεί κατά πόσον διάφορες πτυχές του συστήματος της Ενιαίας Αποδεδειγμένης Ενίσχυσης (ΕΑΕ) λειτουργούν ομαλά (στο πλαίσιο μάλιστα των δεδομένων δημοσιονομικών προοπτικών, όπως έχουν αποφασιστεί από τα Συμβούλια Κορυφής) ή χρειάζονται να προβλεφθούν διορθωτικές αλλαγές στην πορεία μέχρι το 2013. Για όλη αυτή τη διαδικασία επιλέχτηκε ο όρος «έλεγχος υγείας» του συστήματος, και όχι «ενδιάμεση αναθεώρηση», όπως είχε γίνει στο παρελθόν, για να αποφευχθούν διάφοροι συνειρμοί σε σχέση με ό,τι έχει προηγηθεί της νέας ΚΑΠ.

1.2 Ο διαγνωστικός έλεγχος της ΚΑΠ (health check)

Η ΚΑΠ ενισχύει συγκεκριμένα πολιτικές, όπως ο «έλεγχος υγείας» τον οποίο εισήγαγε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σύμφωνα με τη δημοσιευμένη έκθεση του Νοεμβρίου. Στην εν λόγω έκθεση ανιχνεύονται προθέσεις – συστάσεις οι οποίες μεταξύ άλλων προβλέπουν περαιτέρω μείωση της στήριξης της αγοράς των αγροτικών προϊόντων, δίνοντας περισσότερο έμφαση στο αγροτικό περιβάλλον και την αγροτική ανάπτυξη. Η Επιτροπή επίσης ξεκαθάρισε ότι δέσμη μέτρων της μελλοντικής στρατηγικής της ΚΑΠ θα αποσκοπεί στην ύφεση των κλιματικών αλλαγών και την ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων.

Ο «έλεγχος υγείας» δεν πρόκειται να ασχοληθεί με θέματα δημοσιονομικού χαρακτήρα, όπως π.χ. ο προϋπολογισμός των Γεωργικών Ταμείων, θα αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο για την μελλοντική χρηματοδότηση και γενικά τον προσανατολισμό της ΚΑΠ μετά το 2013, στο πλαίσιο των μελλοντικών Δημοσιονομικών Προοπτικών που προσδιορίζονται για το διάστημα 2013-2020. Πράγματι, η σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής παρουσιάστηκε τελικώς τον Νοέμβριο του 2007, προκειμένου να συζητηθεί διεξοδικά στο Συμβούλιο Υπουργών Γεωργίας/Αλιείας. Με βάση τα αποτελέσματα των σχετικών διαβουλεύσεων και λαμβάνοντας υπόψη ότι, μετά και την αναθεώρηση του αμπελοοινικού τομέα, το σύνολο των γεωργικών προϊόντων θα έχει πλέον ενσωματωθεί στο σύστημα της ΕΑΕ, η Επιτροπή προτίθεται να υποβάλει σχετικές τροποποιητικές προτάσεις εντός του α

εξαμήνου του 2008, ώστε να ακολουθήσουν διαπραγματεύσεις και να ληφθούν τελικές αποφάσεις μέχρι το τέλος του έτους, επί γαλλικής Προεδρίας.

Η έκθεση κινείται σε τρεις βασικούς άξονες:

- Με ποιο τρόπο η ΕΑΕ (Ενιαία Αποδεδειγμένη Ενίσχυση) θα γίνει περισσότερο αποτελεσματική, αποδοτική και απλή.
- Πώς θα βελτιωθεί ο προσανατολισμός των αγροτικών προϊόντων στην αγορά, λαμβανομένης υπόψη της παγκοσμιοποίησης.
- Πώς θα αντιμετωπιστούν οι νέες μεγάλες προκλήσεις που προκύπτουν από τις κλιματικές αλλαγές (ασφάλιση από φυσικές καταστροφές, κλπ) μέχρι τα βιοκαύσιμα και τη διαχείριση των υδατικών πόρων. (Πέζαρος, 2008)

Η Mariann Fischer Boel, Επίτροπος, αρμόδια σε θέματα Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης, στις 20 Νοεμβρίου του 2008 δήλωσε : «είμαι ικανοποιημένη που καταφέραμε να βρούμε συμβιβαστική λύση που διατηρεί όλες τις αρχές της αρχικής μας πρότασης. Ο διαγνωστικός έλεγχος αποσκοπεί στην παροχή των απαραίτητων μέσων στους γεωργούς, ώστε να αντιμετωπίσουν τις νέες προκλήσεις κατά τα επόμενα έτη, όπως η κλιματική αλλαγή, και να ανταποκριθούν στα μηνύματα της αγοράς. Η μεταφορά περισσότερων πόρων στην αγροτική ανάπτυξη μας δίνει την ευκαιρία εξεύρεσης εξειδικευμένων λύσεων σε συγκεκριμένα περιφερειακά προβλήματα. Οι αλλαγές που συμφωνήθηκαν αποτελούν σημαντικό βήμα προόδου για την ΚΑΠ.»

Το συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ψήφισε στις 20 Νοεμβρίου 2008 στο πλαίσιο του αποκαλούμενου διαγνωστικού ελέγχου της ΚΑΠ τα ακόλουθα μέτρα:

1. Περιορισμός πληρωμών. Συμφωνήθηκε ότι το όριο πληρωμών ανά γεωργική εκμετάλλευση θα είναι 100 ευρώ το ελάχιστο και 400 ευρώ το μέγιστο και η μέγιστη τα 10 στρέμματα (αναμένεται απόφαση του κράτους- μέλους).
2. Εθνικό απόθεμα. Αποφασίστηκε η διεύρυνση των δράσεων προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι νέες προκλήσεις (κλιματική αλλαγή, πράσινη ενέργεια)
3. Ημερομηνία πληρωμών. Παραμένουν ως έχουν, δηλαδή από 1/12 έως 30/6 με την προϋπόθεση ότι θα έχουν ολοκληρωθεί οι έλεγχοι.
4. Ειδικό παράρτημα. Η απόφαση είναι να εφαρμόζεται προαιρετικά από τα κράτη μέλη, οριζόντια, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν νέες δράσεις σε τομείς όπως η κτηνοτροφία (αιγοπρόβειο, βόειο, γαλακτοκομικά), το ρύζι, οι

ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η αντιμετώπιση της λειψυδρίας, η βιοποικιλότητα, η κλιματική αλλαγή.

5. Μεταφορά κονδυλίων από τις άμεσες ενισχύσεις στην αγροτική ανάπτυξη. Η συνολική αύξηση της διαφοροποίησης κατά 5% κατανέμεται σε τέσσερα βήματα με έναρξη το 2009 ως εξής: 7% το 2009, 8% το 2010, 9% το 2011 και 10% το 2012. Οι πόροι που θα προκύψουν από τη ρύθμιση αυτή θα χρησιμοποιηθούν κατά αποκλειστικότητα για την αντιμετώπιση νέων προκλήσεων, όπως οι κλιματικές αλλαγές, η διαχείριση των υδάτων κτλ.
6. Ενισχύσεις καπνοπαραγωγών. Αποφασίστηκε ότι ποσό που φτάνει το 50% του συνόλου της ενίσχυσης (αφαιρούμενων των κρατήσεων) θα καταβάλλεται σε όλους τους καπνοπαραγωγούς έως και το 2013. Μέρος του υπολοίπου θα χορηγείται μετά από την κατάθεση επιχειρηματικού σχεδίου από τους καπνοπαραγωγούς το οποίο θα εγκριθεί μετά από ένα χρόνο και η πληρωμή θα ξεκινήσει από το Δεκέμβριο του 2011.
7. Στήριξη των νέων γεωργών. Αυξάνεται το όριο στήριξης εγκατάστασης νέων γεωργών από 55.000 ευρώ σε 70.000 ευρώ.
8. Γαλακτοκομικές ποσοτώσεις. Αυξάνονται οι γαλακτοκομικές ποσοτώσεις κατά 1% ετησίως για την περίοδο 2009- 2013 και μετά απελευθερώνονται.
9. Ποσοστό χρηματοδότησης επενδύσεων. Το ποσοστό χρηματοδότησης (κοινοτική και δημόσια δαπάνη) για επενδύσεις σε τομείς όπως η κλιματική αλλαγή, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η διαχείριση των υδάτων και η βιοποικιλότητα, αυξάνεται από 75% σε 85% για τις περιοχές σύγκλισης (Κρήτη, Πελοπόννησος, δυτική Ελλάδα, Ιόνια νησιά, Ήπειρος, ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Θεσσαλία και βόρειο αιγαίο) και από 50% σε 75% για τις υπόλοιπες περιοχές (στερεά Ελλάδα, νότιο Αιγαίο, Αττική, κεντρική Μακεδονία, δυτική Μακεδονία) (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, 2008).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο διαγνωστικός έλεγχος αποσκοπεί στον περαιτέρω εκσυγχρονισμό της ΚΑΠ, την απλοποίηση και την κωδικοποίησή της, καθώς και την άρση των περιορισμών που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι αγρότες. Τα προαναφερόμενα ψηφισθέντα μέτρα, σύμφωνα με την ΕΕ, θα επιτρέψουν στους αγρότες να ανταποκριθούν στα μηνύματα της αγοράς, στο μέγιστο

δυνατό βαθμό και θα καταστήσουν δυνατή την πληρέστερη διαχείριση των νέων προκλήσεων και ευκαιριών από την ευρωπαϊκή γεωργία.

1.3 Το μέλλον της ΚΑΠ μετά το 2013

Μετά το 2013 και τη λήξη του τρέχοντος 4ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, οι άξονες πάνω στους οποίους αναμένεται να κινηθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη διαμόρφωση της νέας ΚΑΠ, σύμφωνα με όσα ανακοινώθηκαν στο άτυπο Συμβούλιο Γεωργίας στο Μπρνο της Τσεχίας στις 2 Ιουνίου 2009, είναι οι εξής:

- Λιγότερες άμεσες ενισχύσεις για τους αγρότες
- Περισσότερες χρηματοδοτήσεις για διαρθρωτικά προγράμματα
- Περιφερειακό μοντέλο ανάπτυξης

Μεταξύ των 27 χωρών μελών της Ε.Ε διαμορφώνονται δύο τάσεις,. Η πρώτη, της οποίας αρχικά είχε ηγηθεί η Γαλλία και είχε συνταχθεί και η χώρα μας, είναι αυτή που επιμένει σε γενναία χρηματοδότηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και σε διατήρηση στο μέτρο του δυνατού των σημερινών άμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων των ευρωπαϊών αγροτών.

Η δεύτερη τάση της οποίας φαίνεται να ηγούνται οι Βρετανοί, οι Ολλανδοί και οι Σουηδοί (οι τελευταίοι αναλαμβάνουν την Ευρωπαϊκή Προεδρία το δεύτερο εξάμηνο του 2009) θεωρεί ότι η εποχή των μεγάλων αγροτικών επιδοτήσεων έχει τελειώσει και οι όποιες ενισχύσεις της ευρωπαϊκής γεωργίας θα πρέπει να περιοριστούν σε χρηματοδοτήσεις αναδιοργάνωσης των εκμεταλλεύσεων (δεύτερος πυλώνας), πολιτική η οποία ενισχύει, όπως είναι φυσικό τις χώρες με μεγάλες και καλά οργανωμένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις και με μικρό ποσοστό απασχολούμενων στην γεωργία. (www.agronews.gr)

Στο μεταξύ, η Σουηδία, που θα αναλάβει την Προεδρία της Ε.Ε. από την 1η Ιουλίου, σκοπεύει, όπως έσπευσε να δηλώσει στα πλαίσια της άτυπης Συνόδου ο Σουηδός υπουργός Γεωργίας, Έσκιλ Έρλαντσον, να προτείνει τη μεταφορά κονδυλίων από τον Α' Πυλώνα (άμεσες ενισχύσεις) στον Β' Πυλώνα (προγράμματα ανάπτυξης της υπαίθρου), αφού, όπως προαναφέρθηκε, η Σουηδία αποτελεί έναν από

τους μεγαλύτερους υποστηρικτές της κατάργησης των αγροτικών επιδοτήσεων με τη μορφή άμεσων ενισχύσεων.

Όπως δήλωσε λίγες μέρες πριν το Συμβούλιο ο Έρλαντσον, η Σουηδία έχει ήδη υποβάλλει την πρότασή της για πλήρη κατάργηση των άμεσων ενισχύσεων στους αξιωματούχους της Ε.Ε. που ετοιμάζουν το προσχέδιο για τη νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική η οποία θα τεθεί σε ισχύ μετά το 2013. Η Σουηδία ζητά την πλήρη κατάργηση των εξαγωγικών επιδοτήσεων, των μέτρων παρέμβασης και των επιδοτήσεων των παραγωγών, επιθυμώντας να παραμείνουν μόνον οι επιδοτήσεις που αφορούν σε μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας. Το σύστημα που προτείνει η Σουηδία - το πρώτο κράτος στην Ε.Ε. που ζητά πλήρη κατάργηση των αγροτικών ενισχύσεων - μοιάζει πολύ με το σύστημα που ίσχυε στη σκανδιναβική χώρα πριν την ένταξή της στην Ε.Ε. το 1995.

Η Ισπανία, που θα διαδεχθεί τη Σουηδία στην Προεδρία της Ε.Ε. (δηλαδή θα αναλάβει το πρώτο εξάμηνο του 2010), σχεδιάζει να συνεχίσει και να παγιώσει τον διάλογο για την αναθεώρηση της ΚΑΠ και το πώς θα κατανεμηθούν τα κονδύλια στον Α' και Β' Πυλώνα. Δεν αναμένονται επίσημες προτάσεις για αναθεώρηση πριν το 2011 (www.agronews.gr)

1.4 Η αμφισβήτηση της κοινής γεωργικής πολιτικής (ΚΑΠ)

Οι βασικές κατευθύνσεις από τις οποίες δέχεται αμφισβήτηση η ΚΑΠ είναι οι σχέσεις διεθνούς εμπορίου, το περιβαλλοντικό κίνημα σε συνδυασμό με το κίνημα των καταναλωτών και οι δημοσιονομικές θεωρήσεις σε συνδυασμό με την διεύρυνση.

Οι διεθνείς πιέσεις μέσω των μηχανισμών του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ ή WTO, τέως GATT) περιλαμβάνουν τις αιτιάσεις των αναπτυσσόμενων χωρών για περιορισμένη πρόσβαση στις αγορές των ανεπτυγμένων για τα γεωργικά προϊόντα (ενώ από αυτές ζητείται να ανοίγουν διαρκώς τις αγορές τους για τα βιομηχανικά) αλλά και τις ακόμη πιο έντονες αιτιάσεις των ανεπτυγμένων εξαγωγικών χωρών για περιορισμό των ευκαιριών τους για διεθνές εμπόριο και ανάπτυξη (Orden and Diaz- Bonilla, 2005). Μια μάλιστα από τις πιο έντονες κατηγορίες υπήρξε ότι η Κοινότητα με την εξαγωγική πολιτική της που διευκόλυνε τη διοχέτευση πλεονασμάτων στη διεθνή αγορά συντέλεσε στη συνεχή πτώση των διεθνών τιμών (ΚΕΠΕ, 1994).

Η αντίδραση για λόγους περιβαλλοντικούς αναπτύχθηκε παράλληλα ως συνέπεια της συνειδητοποίησης των επιπτώσεων που η σύγχρονη γεωργία εμφάνισε για το περιβάλλον και εντάθηκε εξαιτίας των επανειλημμένων διατροφικών κρίσεων που σημειώθηκαν στην Ε.Ε. Το περιβαλλοντικό και το κίνημα των καταναλωτών ενώθηκαν με ένα ξεχωριστό κίνημα κοινωνικής ευαισθησίας εναντίον του απάνθρωπου χειρισμού των εκτρεφόμενων ζώων. Τα κινήματα αυτά ύστερα από πολλές ζυμώσεις κατέληξαν να επικεντρώσουν την κριτική τους στις πολιτικές που ευνοούν την ανάπτυξη της παραγωγής ακολουθώντας τη θεωρητική συλλογιστική των «αποτυχιών της πολιτικής» κατά αναλογία προς τις «αποτυχίες της αγοράς».

Η τρίτη πηγή αμφισβήτησης εστιάζει στο κόστος της ΚΑΠ σε συνδυασμό και με τη διεύρυνση. Έχει διαπιστωθεί ότι ένα σχετικά μικρό μέρος της κοινωνικής δαπάνης καταλήγει στους γεωργούς, ενώ ένα μεγάλο μέρος της αναλώνεται στη διαχείριση της πολιτικής και των προϊόντων. Στη συλλογιστική αυτή προστέθηκαν θεωρήσεις που αφορούν τα εισοδήματα των γεωργών σε σχέση με άλλες πιο ευπαθείς ομάδες, τις συμπληρωματικές πηγές εισοδήματος που πολλοί από αυτούς έχουν αναπτύξει, τις ανισότητες εντός του γεωργικού τομέα και την επίδραση της ΚΑΠ στην όξυνσή τους (Παχάκη,2000).

Έτσι στο επίπεδο του πολιτικού διαλόγου ακούστηκαν αιτιάσεις για την «ομηρία της κοινωνίας στο αγροτικό λόμπυ» και για οργανωμένες ομάδες συμφερόντων που έχουν πολιτική επιρροή και πιέζουν για τη διατήρηση προνομίων – αιτιάσεις που ενισχύθηκαν από τις κατά καιρούς δυναμικές κινητοποιήσεις των αγροτών (Bilal,1999). Βαθμιαία λοιπόν δημιουργήθηκε ένα κοινωνικό κλίμα εναντίον των αγροτών και της στήριξής τους μέσω της ΚΑΠ που προετοίμασε και στηρίζει τη ριζική αναδίπλωση της.

Άλλωστε η ΚΑΠ σύμφωνα με τον Fennell είχε «ανέκαθεν πολέμιους μεταξύ των πιο «φιλελεύθερων» κρατών της Κοινότητας, όπως η Μεγάλη Βρετανία, που υποστήριζαν τις άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις για κάλυψη των κοινωνικών στόχων της πολιτικής, παραβλέποντας ότι η ΚΑΠ δεν είχε στόχους μόνον κοινωνικούς αλλά και αναπτυξιακούς». Την εποχή που πρωτοδιαμορφώθηκε, η Ευρώπη ήταν ισχυρά ελλειμματική σε τρόφιμα, η δε μικρή χρονική απόσταση από το τέλος του πολέμου καθώς και η αστάθεια των διεθνών τιμών σε πολλά βασικά προϊόντα, συνέβαλαν ώστε η διατροφική ασφάλεια να είναι ο πιο σημαντικός στόχος από την εξασφάλιση φθηνότερων πηγών εφοδιασμού- ένας στόχος που ποτέ δεν ήταν

κυρίαρχος στη Μεγάλη Βρετανία που αισθανόταν πάντα εξασφαλισμένη χάρη στις προνομιακές σχέσεις της με τις χώρες της Κοινοπολιτείας (Fennell,1997).

Πράγματι η αρχική ΚΑΠ με την ισχυρή στήριξη στην παραγωγή πέτυχε θεαματικά αναπτυξιακά αποτελέσματα και κατέστησε την Κοινότητα μια από τις μεγάλες γεωργικές δυνάμεις με ισχυρή παρουσία τις παγκόσμιες εξαγωγές. Τώρα το διεθνές ισοζύγιο της Κοινότητας για τα γεωργικά προϊόντα είναι σχεδόν ισοσκελισμένο με μικρή υπεροχή των εισαγωγών , ενώ ταυτόχρονα η ΕΕ εισάγει από τις αναπτυσσόμενες χώρες περισσότερα γεωργικά προϊόντα από όσα εισάγουν όλες μαζί οι χώρες που πρωτοστατούν στις διαμαρτυρίες (ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία). Με αυτή την πολιτική η Κοινότητα ανέπτυξε έναν τεχνικά και επιστημονικά προηγμένο γεωργικό τομέα, ο οποίος ως προς την φυσική παραγωγικότητα φθάνει ή και ξεπερνά τις χώρες που έχουν ευνοϊότερες εδαφοκλιματικές συνθήκες.

Σε αυτούς τους ρόλους υπήρξε τόσο σημαντική ώστε αποτέλεσε ισχυρό όπλο για την προσέλκυση και άλλων εταίρων μεταξύ και των λιγότερο ισχυρών χωρών (Ελλάδα, Πορτογαλία, Φιλανδία) που δεν είχαν να κερδίσουν από την έκθεσή τους στον ισχυρό ενδοευρωπαϊκό ανταγωνισμό.

Σύμφωνα με τον Λαμπρόπουλο (2005) «οι γενεσιουργοί αιτίες της ΚΑΠ και τα μακροχρόνια επιτεύγματά της τείνουν να λησμονούνται τώρα ενώπιον επιχειρημάτων του τύπου «αποτελεσματική κατανομή πόρων» και «ευημερία του καταναλωτή από τις φθηνότερες τιμές», που πηγάζουν από θεωρητικά υποδείγματα στατικού χαρακτήρα και περιορισμένου αριθμού παραγόντων που λαμβάνονται υπόψη».

Η ΚΑΠ ξεπέρασε τους αναπτυξιακούς της στόχους και εν μέρει τους κοινωνικούς (πολλοί αγρότες έπαψαν να είναι φτωχοί και αδύναμοι, ενώ αναπτύχθηκαν και άλλες περιφερειακές και κοινωνικές πολιτικές), αλλά άρχισε να παρουσιάζει παρενέργειες, όπως πλεονάσματα, υψηλό κόστος διαχείρισης, περιβαλλοντική επιβάρυνση, ποιότητα των προϊόντων, σχέσεις με τη διεθνή κοινότητα κ.ά., οι οποίες αντιμετωπίστηκαν με τις διαδοχικές μεταρρυθμίσεις, ιδίως από το 1988 και στη συνέχεια το 1992 (Παχάκη, 2006).

Στο πλαίσιο του επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικοπολιτικού διαλόγου οι υπηρεσίες της Κοινότητας με την συμπαράσταση των εκπροσώπων της γεωργίας, αλλά και άλλων κοινωνικών ομάδων, άρχισαν να ανασυγκροτούν το ιδεολογικό οπλοστάσιό τους, με την προβολή και ανάδειξη της έννοιας της

πολυλειτουργικότητας και του ευρωπαϊκού μοντέλου γεωργίας καθώς και της ανάγκης να διατηρηθεί αυτό ακμαίο σε κάθε χώρα ώστε να εξακολουθήσει να επιτελεί τους πολλαπλούς ρόλους του (Sturges, 1999).

2. Η Περιβαλλοντική Πολιτική

Η Κοινοτική πολιτική για το περιβάλλον διαμορφώθηκε σταδιακά κατά την διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών. Ο κύριος στόχος της Κοινοτικής πολιτικής ήταν η εναρμόνιση των περιβαλλοντικών νομοθεσιών και η ομοιόμορφη καταπολέμηση ορισμένων μορφών ρύπανσης, ώστε να μην εγείρονται τεχνικά εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων λόγω των διαφορετικών εθνικών προσεγγίσεων. Μετά την Ενιαία Πράξη του 1987, το περιβάλλον και η ανάγκη της προστασίας του, ενσωματώθηκαν στο κείμενο της Συνθήκης (Wilkinson 1990).

Η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική καλύπτει σήμερα σχεδόν το σύνολο των περιβαλλοντικών θεμάτων. Το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκε ήταν τα έξι πολυετή προγράμματα «Δράσης για το Περιβάλλον». Το πρώτο θεσπίστηκε το 1973, ενώ το τρέχον έκτο πρόγραμμα θα ισχύει μέχρι το 2012.

Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε αρχικά ήταν η κλασική διοικητική προσέγγιση, βασιζόμενη σε νομοθετικές ρυθμίσεις που αποφασίζονται στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και εφαρμόζονται με ενιαίο τρόπο από τα κράτη μέλη. Οι Κοινοτικές περιβαλλοντικές ρυθμίσεις είχαν ως επί το πλείστον τη μορφή οδηγιών που καθόριζαν ποσοτικούς στόχους και αυστηρά χρονοδιαγράμματα, αφήνοντας στα κράτη μέλη την ευχέρεια να επιλέξουν τις μεθόδους με τις οποίες θα μετέφεραν τις διατάξεις στο εθνικό δίκαιο για να επιτύχουν τους στόχους τους. Πάνω από 300 οδηγίες που έχουν εκδοθεί για περιβαλλοντικά θέματα έχουν ενσωματωθεί στο «Κοινοτικό Κεκτημένο».

Η εκθετική αύξηση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και η επέκτασή της σε ένα συνεχώς διευρυνόμενο θεματικό πεδίο είναι ασφαλής δείκτης της αυξανόμενης σπουδαιότητας του ρόλου της Κοινότητας στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και νομοθεσίας σε εθνικό επίπεδο, ακόμη και σε χώρες με ισχυρή παράδοση σε θέματα περιβαλλοντικής προστασίας. (Παναγόπουλος, 2001)

Οι ρυθμίσεις για το περιβάλλον (κατά κύριο λόγο οδηγίες) που έχουν εκδοθεί στην διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών καλύπτουν μια ευρεία θεματολογία και περιλαμβάνουν σήμερα διατάξεις για την ποιότητα του αέρα και του νερού, τον θόρυβο, την διατήρηση της άγριας ζωής και των οικολογικών ενδιαιτημάτων, την διαχείριση των απορριμμάτων και την ανακύκλωση, την προστασία από τις επικίνδυνες ουσίες και τα βιομηχανικά ατυχήματα, την ρύθμιση θεμάτων βιοτεχνολογίας, καθώς και γενικά θέματα, όπως η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η ελεύθερη πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, οι εθελοντικοί περιβαλλοντικοί έλεγχοι, η περιβαλλοντική ευθύνη, η οικολογική σήμανση των προϊόντων και τα περιβαλλοντικά πρότυπα.

Η συνθήκη της Ρώμης (ιδρυτική πράξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων) το 1957 δεν προέβλεπε καμία πολιτική, η οποία να αφορούσε την προστασία του περιβάλλοντος σε σχέση με τη γεωργία αλλά και γενικότερα. Εκείνη την εποχή πρωταρχικός σκοπός όλων, σε ότι αφορά την Ευρωπαϊκή αγροτική πολιτική, ήταν η αύξηση της γεωργικής παραγωγής. Η αλλαγή του κλίματος αυτού παρατηρήθηκε για πρώτη φορά στην αρχή της δεκαετίας του 70, κατά την οποία, τα ζητήματα του περιβάλλοντος άρχισαν να εντάσσονται στο πολιτικό προσκήνιο. Αποτέλεσμα αυτής της πίεσης ήταν η διεξαγωγή του παγκόσμιου συνεδρίου για το περιβάλλον στην Στοκχόλμη, η συνδιάσκεψη κορυφής του Παρισιού και η υιοθέτηση του πρώτου προγράμματος δράσης για το περιβάλλον στα τέλη του 1973 (Fennell, 1997; Λουλούδης κ.α., 1999).

Τα πορίσματα του συνεδρίου της Στοκχόλμης υιοθετήθηκαν από την Συνδιάσκεψη Κορυφής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο Παρίσι στην οποία συμμετείχαν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων και δόθηκε η εντολή στην Επιτροπή να καταρτίσει το Πρώτο Πρόγραμμα «Δράσης για το Περιβάλλον» (1973-1977).

Με το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον εγκαινιάζεται ουσιαστικά η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική. Οι βασικές αρχές του Προγράμματος ήταν οι ίδιες με αυτές που διατυπώθηκαν στην Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης και καθόρισαν το πλαίσιο στο οποίο κινήθηκαν και τα επόμενα τρία προγράμματα. Κύρια αρχή ήταν ότι οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όσον το δυνατόν σε πιο πρώιμο στάδιο του σχεδιασμού. Κατά συνέπεια, κάθε εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που προκαλεί σημαντικές βλάβες στο περιβάλλον πρέπει να αποφεύγεται. Παράλληλα, αναγνωρίστηκε ότι η

επιστημονική γνώση σε θέματα περιβάλλοντος πρέπει να βελτιώνεται συνεχώς, ώστε να παίζει καθοδηγητικό ρόλο στην λήψη των περιβαλλοντικών αποφάσεων και αυτό απετέλεσε την βάση για την θέσπιση πολυετών ερευνητικών προγραμμάτων για το περιβάλλον που ξεκίνησαν περίπου ταυτόχρονα. Αναγνωρίστηκε επίσης ότι η προστασία του περιβάλλοντος δεν είναι μόνον ευθύνη των αρχών, αλλά υποχρέωση του κάθε πολίτη. Κατά συνέπεια, η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί αναγκαιότητα και ο ρόλος της θα πρέπει να είναι καθοριστικός. Ιδιαίτερα σημαντική καινοτομία ήταν η αποδοχή της αρχής ότι ο «ρυπαίνων πληρώνει». Στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής ευθύνης, η περιβαλλοντική πολιτική ενός κράτους μέλους δεν θα πρέπει να θίγει τα συμφέροντα ενός άλλου κράτους μέλους και, κατ' επέκταση, η περιβαλλοντική πολιτική της Κοινότητας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα των αναπτυσσόμενων χωρών, ώστε να προλαμβάνονται και να αποφεύγονται οι αρνητικές οικονομικές ή άλλες συνέπειες της περιβαλλοντικής πολιτικής στις χώρες αυτές.

Το Δεύτερο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1977-1982) ήταν συνέχεια του προηγούμενου και επαναλάμβανε τους ίδιους στόχους και αρχές. Προϊόν των δύο πρώτων προγραμμάτων ήταν μια σειρά νομικών διατάξεων που αφορούσαν ως επί το πλείστον την καταπολέμηση της ρύπανσης και την επανόρθωση των ζημιών. Ήδη οι ρυθμίσεις αφορούσαν τα περισσότερα από τα περιβαλλοντικά θέματα: αέρα, χημικές ουσίες και βιομηχανικά ατυχήματα, φύση, θόρυβος, νερά και απορρίμματα. Υπήρχαν δύο ειδών οδηγίες, αυτές που έθεταν όρια εκπομπών ρύπων στο περιβάλλον και αυτές που έθεταν κριτήρια ποιότητας στους αποδέκτες της ρύπανσης, όπως για παράδειγμα πρότυπα εκπομπών CO, NO_x, και άκαυστων υδρογονανθράκων ή ανώτατες συγκεντρώσεις NO_x και μολύβδου στον αέρα. Η επιλογή των ορίων εκπομπών ή των ποιοτικών κριτηρίων για τους αποδέκτες της ρύπανσης υπήρξε αντικείμενο έντονων συζητήσεων. Στο δεύτερο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον (1977-1981), γίνεται σημαντική αναφορά «στη μη ζημιόγono χρήση και στην ορθολογική διαχείριση της γης», της οποίας μεγαλύτερος χρήστης είναι η γεωργία. Επισημάνθηκε ότι υπάρχει ανάγκη για περισσότερη μελέτη των αρνητικών συνεπειών της χρήσης τεχνολογικών εισροών στην γεωργία και τη συνεχή εντατικοποίηση της. Σύμφωνα με τον Fennell «σε καμία περίπτωση αυτές οι ανησυχίες δεν συνδυάστηκαν με την ΚΑΠ και την πολιτική τιμών και αγορών». Η μοναδική αναφορά που αφορούσε την ΚΑΠ, επισήμανε ότι η οδηγία 75/268 δεν ήταν ικανή να λύσει τα προβλήματα προστασίας και συντήρησης του φυσικού

περιβάλλοντος των ορεινών περιοχών και άρα χρειάζονταν μεγαλύτερη και περαιτέρω ανάλυση για ορισμένα χαρακτηριστικά των περιοχών αυτών. (Fennell, 1997)

Το Τρίτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1982-1986) υιοθετεί τις αρχές των δύο προηγούμενων, αλλά τονίζει περισσότερο την παγκόσμια διάσταση και την ανάγκη εξέλιξης της δράσης από θεραπευτική των προβλημάτων σε προληπτική. Η πιο χαρακτηριστική οδηγία προληπτικού χαρακτήρα είναι για την πρόληψη μεγάλων ατυχημάτων ή «οδηγία Seveso» (ονομάσθηκε έτσι από το μεγάλο ατύχημα στις εγκαταστάσεις της εταιρίας Sandoz στην ομώνυμη ιταλική πόλη το 1976).

Το 1987 ήταν σημείο καμπής στην εξέλιξη των εννοιών της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, γιατί δημοσιεύθηκε η «Εκθεση Brundtland» (World Commission on Environment and Development 1987) η οποία καθιέρωσε τον όρο «αειφόρος ανάπτυξη». Στο Κοινοτικό επίπεδο, η πολιτική του περιβάλλοντος ενσωματώθηκε με την Ενιαία Πράξη στην Συνθήκη. Με την Ενιαία Πράξη τροποποιήθηκε η Συνθήκη της Ρώμης, το περιβάλλον απέκτησε για πρώτη φορά δική του νομοθετική βάση, η οποία περιέλαβε τις βασικές αρχές και κύριους στόχους που είχαν διατυπωθεί στο Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης και είχαν υιοθετηθεί από τα δύο επόμενα Προγράμματα. Στο κείμενο της Συνθήκης ενσωματώθηκε ένα ειδικό τμήμα με θέμα το περιβάλλον (Τίτλος VII «Περιβάλλον»). Το τμήμα αυτό περιλαμβάνει τα άρθρα 130r, 130s και 130t τα οποία θέτουν το πλαίσιο στο οποίο οφείλουν να κινούνται οι δράσεις της Κοινότητας σε θέματα περιβάλλοντος (Παναγόπουλος, 2001).

Σύμφωνα με τα άρθρα αυτά, η δράση της Κοινότητας πρέπει να έχει ως στόχο την διατήρηση, την προστασία και την βελτίωση του περιβάλλοντος, την προστασία της ανθρώπινης υγείας και την συνετή χρήση των φυσικών πόρων. Η δράση της Κοινότητας σε θέματα περιβάλλοντος πρέπει να καθορίζεται από την προσπάθεια να ενσωματωθεί η περιβαλλοντική πολιτική σε όλες τις άλλες πολιτικές και να βασίζεται στην «αρχή της πρόληψης», την αρχή της «θεραπείας στην πηγή» και την αρχή ο «ρυπαίνων πληρώνει». Η δράση της Κοινότητας πρέπει επίσης να στηρίζεται στην διαθέσιμη επιστημονική και τεχνική γνώση, να λαμβάνει υπόψη τις περιβαλλοντικές συνθήκες στα κράτη μέλη και να σταθμίζει το κόστος και το όφελος από την προβλεπόμενη δράση ή την μη δράση.

Το Τέταρτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1987-1992) αποτελεί συνέχεια των τριών προηγούμενων και επαναλαμβάνει την ανάγκη να ενσωματωθεί το περιβάλλον στις άλλες πολιτικές και ιδίως στην οικονομική (Λουλούδης και Μπεόπουλος 1995). Για πρώτη φορά εκτιμήθηκε ότι η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί προϋπόθεση για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας: «...η βιομηχανία της Κοινότητας δεν θα επιτύχει παρά μόνο αν τηρήσει τέτοιου είδους [περιβαλλοντικά πρότυπα] ... την παραγωγή τέτοιων [φιλικών προς το περιβάλλον] προϊόντων. Τα αυστηρά περιβαλλοντικά πρότυπα αποτελούν αναγκαιότητα – και μάλιστα οικονομική αναγκαιότητα».

Το 1992 ήταν το έτος της Συνθήκης του Maastricht με την οποία ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήταν το έτος της Συνδιάσκεψης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (United Nations 1992). Το νέο στοιχείο ήταν η οικολογική κατεύθυνση που δόθηκε στην περιβαλλοντική πολιτική, με άξονες την Διακήρυξη του Ρίο για την Αειφόρο Ανάπτυξη, την Σύμβαση για την Βιοποικιλότητα και την Σύμβαση για την Αλλαγή του Κλίματος. Οι συμβάσεις αυτές υπογράφηκαν από 154 χώρες και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τον Ιούνιο του 1992 στο Ρίο, τέθηκαν σε ισχύ το 1994 και μέχρι το 1998 είχαν επικυρωθεί από περισσότερα από 170 κράτη. Με την Συνθήκη του Maastricht αναθεωρήθηκε το άρθρο 2 και συγκεκριμένα η φράση «σταθερή και ισόρροπη μεγέθυνση» αντικαταστάθηκε από την φράση «αιεφόρος και μη πληθωριστική μεγέθυνση με σεβασμό στο περιβάλλον». Ο όρος «αιεφόρος μεγέθυνση» εισάγει για πρώτη φορά την έννοια της αιεφορίας στο κείμενο της Συνθήκης. Επί πλέον η Συνθήκη του Maastricht ορίζει στο τροποποιημένο άρθρο 130r (2), ότι η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής σε όλες τις Κοινοτικές πολιτικές αποτελεί υποχρέωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Λαζαρέτου, 2002).

Το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1993-2002) καθόρισε το περιεχόμενο και το χρονοδιάγραμμα της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής για την δεκαετία που ακολούθησε την Συνθήκη του Maastricht. Αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων Προγραμμάτων και ταυτόχρονα κεντρικό στόχο του αποτελεί η αρχή της «αιεφορίας». Μέσο για την επίτευξη του στόχου αυτού ήταν η ενσωμάτωση των απαιτήσεων της περιβαλλοντικής πολιτικής σε όλες τις άλλες πολιτικές .

Σύμφωνα με το Πέμπτο Πρόγραμμα προτείνονται:

- η βελτίωση της παραγωγής και διάδοσης περιβαλλοντικών πληροφοριών

- η διεύρυνση του φάσματος των εργαλείων που, εκτός από τα νομοθετικά, θα πρέπει να περιλαμβάνουν οικονομικά, χρηματοδοτικά και φορολογικά
- η εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», με την χρέωση του πλήρους κόστους που συνεπάγεται μια δραστηριότητα
- η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση σε περιβαλλοντικά θέματα
- η εφαρμογή και επιβολή της νομοθεσίας.

Επισημαίνεται η ανάγκη λήψης ορισμένων μέτρων που θα συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως για παράδειγμα η κλιματική αλλαγή, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η οξίνιση των εδαφών, η διατήρηση της βιοποικιλότητας, η εξάντληση και ρύπανση των υδατικών πόρων, η διάβρωση των εδαφών, η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και των ακτών και η αύξηση της ποσότητας και της επικινδυνότητας των αποβλήτων. (Journal of Environmental Management, 2004)

Το Έκτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, με τον τίτλο «Περιβάλλον 2010 - Το μέλλον μας, η επιλογή μας», καλύπτει τη χρονική περίοδο από 22 Ιουλίου 2002 μέχρι 21 Ιουλίου 2012. Οι καταβολές του προγράμματος αυτού βρίσκονται στο πέμπτο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον, το οποίο κάλυπτε τη χρονική περίοδο 1992-2000, και στην απόφαση για επανεξέταση του τελευταίου. Σε αυτό επισημαίνεται η ανάγκη ότι για να αντιμετωπιστούν οι σημερινές περιβαλλοντικές προκλήσεις, «θα χρειαστεί να γίνει υπέρβαση της αυστηρά νομοθετικής στρατηγικής και αντικατάστασή της από μια στρατηγική προσέγγιση». Η προσέγγιση αυτή πρέπει να αξιοποιήσει διάφορα εργαλεία και μέτρα, ώστε να επηρεάσει τη λήψη των αποφάσεων στους επιχειρηματικούς κύκλους, στην πολιτική, στους κύκλους των καταναλωτών και των πολιτών ευρύτερα. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνονται πέντε πρωταρχικοί άξονες στρατηγικής δράσης :

- βελτίωση της εφαρμογής της ισχύουσας νομοθεσίας,
- ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στις άλλες πολιτικές,
- συνεργασία με την αγορά,
- ενεργό συμμετοχή των πολιτών και αλλαγή της συμπεριφοράς τους,
- συνεκτίμηση του περιβάλλοντος στις αποφάσεις που αφορούν τη χωροταξία και χωροταξική διαχείριση.

Στο Έκτο Πρόγραμμα Δράσης η αλλαγή του κλίματος αναγνωρίζεται ως η κυριότερη πρόκληση για την επόμενη δεκαετία. Στόχος στον τομέα αυτόν είναι να

μειωθούν οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου σε επίπεδα τέτοια ώστε να μην προκαλούνται τεχνητές μεταβολές του κλίματος στη Γη. Βραχυπρόθεσμος στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι να επιτευχθούν οι στόχοι του Πρωτοκόλλου του Κιότο, δηλαδή από σήμερα και με ορίζοντα το χρονικό διάστημα 2008-2012, να μειωθούν οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου κατά 8% συγκριτικά με το 1990. Πιο μακροπρόθεσμα, από σήμερα μέχρι το 2020, οι εκπομπές αυτές θα πρέπει να έχουν μειωθεί κατά 20-40%, στο πλαίσιο μιας αποτελεσματικής διεθνούς συμφωνίας. (EUROPA, COM(2001)31)

Το Πρόγραμμα δίνει ξεχωριστό βάρος στην εφαρμογή της ισχύουσας περιβαλλοντικής νομοθεσίας, στην ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού προβληματισμού στις άλλες πολιτικές, στην χρήση οικονομικών κινήτρων (επιδοτήσεις, περιβαλλοντικοί φόροι) για την προώθηση μεθόδων παραγωγής και καταναλωτικών προτύπων περισσότερο φιλικών προς το περιβάλλον, σε μέτρα επηρεασμού του χωροταξικού σχεδιασμού των εθνικών κυβερνήσεων (π.χ. μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων), ώστε να μειωθούν οι πιέσεις στις αστικές περιοχές, την ύπαιθρο και ιδίως τις παράκτιες περιοχές καθώς και σε δράσεις για την ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και συμμετοχή των πολιτών στην διαμόρφωση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής.

Στον τομέα του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας προβλέπεται να εξασφαλιστεί στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ένα ασφαλές επίπεδο ποιότητας νερού έως το 2012, επίσης ένα ασφαλές επίπεδο ποιότητας αέρα και μια σημαντική μείωση των θορύβων. Έως το 2020 θα πρέπει να έχουν καταργηθεί οι ανασφαλείς μέθοδοι στην παραγωγή και χρήση χημικών ουσιών.

Ο γενικός στόχος για την φύση και την βιοποικιλότητα είναι η πλήρης υλοποίηση του δικτύου Natura 2000 και η ανάσχεση της απώλειας ειδών το αργότερο έως το 2006. Βασική φιλοσοφία σε θέματα που αφορούν την χρήση των φυσικών πόρων και των αποβλήτων είναι να μη υπερβαίνουν οι πιέσεις την εκάστοτε φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος. Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή είναι η αποσύνδεση έως το 2012 των εισροών πρώτων υλών και ενέργειας καθώς και της παραγωγής αποβλήτων από την μεγέθυνση της οικονομίας.

Πέραν αυτών των συγκεκριμένων στόχων και χρονοδιαγραμμάτων το Πρόγραμμα προβλέπει την κατάρτιση έως τα τέλη του 2005 επτά «Θεματικών Στρατηγικών» για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος. Αυτές θα καταρτίζονται σε συνεργασία με τα ενδιαφερόμενα μέρη (βιομηχανία, κοινωνικοί εταίροι, δημόσιες αρχές, μη κυβερνητικές οργανώσεις). Ποσοτικοί στόχοι είναι δυνατόν να προβλέπονται αλλά αυτό δεν είναι δεσμευτικό. Οι Θεματικές Στρατηγικές αφορούν:

- την προστασία των εδαφών από την ρύπανση, την διάβρωση, την υποβάθμιση και ερημοποίηση
- την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, με βάση την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων
- την βιώσιμη χρήση φυτοφαρμάκων με στόχο την ελαχιστοποίηση των κινδύνων στην δημόσια υγεία, την βελτίωση των ελέγχων των επικίνδυνων ουσιών και την υποκατάστασή τους από ασφαλέστερες ουσίες ή ασφαλέστερες μη χημικές μεθόδους
- την προστασία από την ρύπανση του αέρα, με στόχο την μείωση των υπερβάσεων των κρίσιμων ορίων
- την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος με τον έλεγχο των μεταφορών, την προώθηση των δημόσιων συγκοινωνιών και τον έλεγχο των καυσαερίων
- την αειφόρο χρήση των πόρων
- την αποφυγή και ανακύκλωση αποβλήτων με στόχο την μείωση των ροών πρώτων υλών, την βελτιωμένη απόδοση και την αποσύνδεση από την οικονομική μεγέθυνση.

Οι Θεματικές Στρατηγικές φιλοδοξούν να αποτελέσουν τον πυρήνα μιας νέας περιβαλλοντικής πολιτικής. Δεν αφορούν συγκεκριμένους ρύπους ή οικονομικές δραστηριότητες, αλλά θεματικές ενότητες. Ο χρονικός ορίζοντας στον οποίο στοχεύουν είναι μακρινός. Οι στόχοι που θέτουν θα πρέπει να έχουν υλοποιηθεί έως το 2020. Κύριο μέλημα στο πλαίσιο των Θεματικών Στρατηγικών είναι η επιλογή των εργαλείων και των μεθόδων για την οικονομικότερη επίτευξη των στόχων, μεταξύ άλλων και με καλύτερη νομοθεσία.

Ο μακρινός χρονικός ορίζοντας αναμένεται ότι θα επιτρέψει την καλύτερη επιστημονική θεμελίωση των επιμέρους πολιτικών. Επιδίωξη των Θεματικών Στρατηγικών είναι η επίτευξη συνέργειας τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Στρατηγική της Λισσαβόνας την Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Είναι ωστόσο νωρίς για την αξιολόγηση των Θεματικών Στρατηγικών, δεδομένου ότι μόνον τέσσερις από τις επτά (ατμοσφαιρική ρύπανση, θαλάσσιο περιβάλλον, απόβλητα και ανακύκλωση, αειφόρος χρήση των φυσικών πόρων) έχουν κατατεθεί έως τα τέλη του 2005. (EUROPA, COM(2006)372)

3. Η ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στην ΚΑΠ

Η ΚΑΠ επηρεάζει άμεσα το περιβάλλον της ευρωπαϊκής υπαίθρου, την ποιότητα και την ασφάλεια των αγροτικών προϊόντων, την βιοποικιλότητα και το ευρωπαϊκό αγροτικό τοπίο.

Οι κλιματικές αλλαγές έχουν αναγνωριστεί ως μία από τις πιο σοβαρές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο κόσμος. Αποτελούν μεγάλη πρόκληση για τη γεωργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη διαμόρφωση της κοινής αγροτικής πολιτικής. Σύμφωνα με την Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η θερμοκρασία της Ευρώπης έχει αυξηθεί κατά 1 βαθμό Κελσίου σχεδόν τον προηγούμενο αιώνα, ταχύτερα δηλαδή σε σχέση με τον παγκόσμιο μέσο όρο. Ενώ η μεταβολή δεν φαίνεται δραματική, έχει ήδη επηρεάσει σημαντικά πολλά φυσικά και βιολογικά συστήματα (νερό, βίοτοποι, υγεία) τα οποία γίνονται όλο και πιο ευπαθή. Η Διακυβερνητική Επιτροπή για τις Κλιματικές Αλλαγές (ΔΕΚΑ) υποστηρίζει ότι η αύξηση της θερμοκρασίας οφείλεται στις ανθρώπινες δραστηριότητες και ειδικά στην καύση ορυκτών καυσίμων και την αποψίλωση, καθώς αμφότερες προκαλούν εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και άλλων αερίων.

3.1 Οι επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών στη γεωργία

Οι ειδικοί πιστεύουν ότι ακόμα και μικρές αυξήσεις της θερμοκρασίας του πλανήτη θα μειώσουν τις σοδειές και θα προκαλέσουν μεγαλύτερη μεταβλητότητα των καλλιεργειών στις περιοχές με χαμηλό υψόμετρο. Οι αρνητικές επιπτώσεις στις

αγροτικές καλλιέργειες θα επιδεινωθούν από τα συχνότερα πλέον ακραία καιρικά φαινόμενα (όπως πλημμύρες, κύματα καύσωνα και ξηρασία). Οι μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις και οι παραγωγοί για εγχώρια κατανάλωση θα ζημιωθούν περισσότερο, καθώς είναι πιο δύσκολο να προσαρμοστούν.

Ενώ ορισμένες από τις προβλεπόμενες επιπτώσεις θα μπορούσαν να αποβούν ωφέλιμες για μερικές περιοχές της Ευρώπης, κυρίως τις βόρειες περιοχές (π. χ. μεγαλύτερη σε διάρκεια εποχή βλάστησης και βελτιωμένες σοδειές εξαιτίας των πιο θερμών συνθηκών), οι περισσότερες επιπτώσεις προβλέπεται να είναι αρνητικές, να οδηγούν σε οικονομικές απώλειες και να εμφανίζονται σε περιοχές που βρίσκονται υπό πίεση εξαιτίας κοινωνικοοικονομικών και άλλων περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως είναι η λειψυδρία.

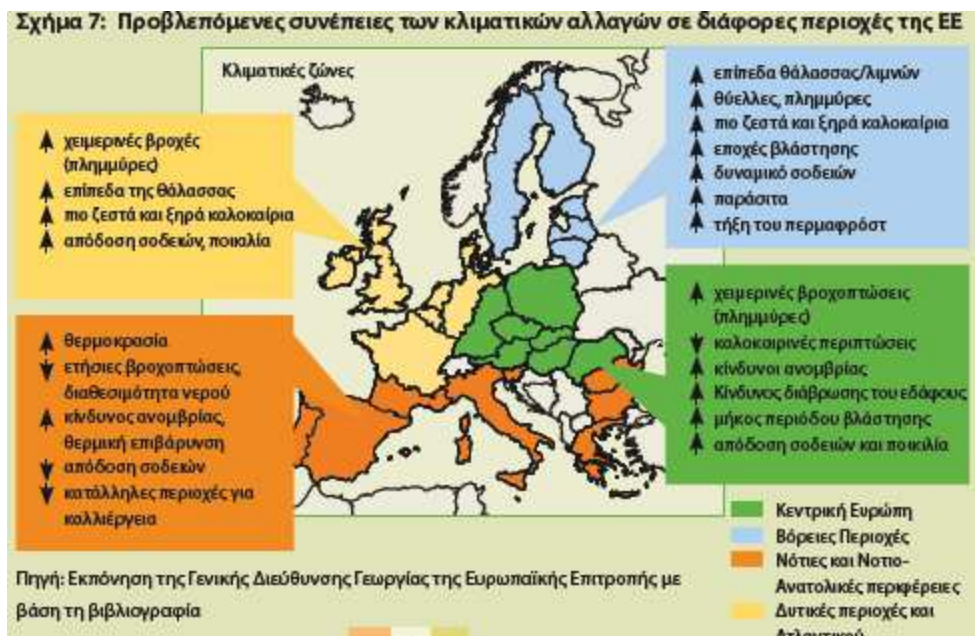
Μολονότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των περιοχών ως προς τις αναμενόμενες καιρικές συνθήκες, οι προβλεπόμενες επιπτώσεις μέσα στον 21ο αιώνα μπορούν να συνοψιστούν σε πιο ήπιους και υγρούς χειμώνες, πιο ζεστά και ξηρά καλοκαίρια και πιο συχνά και έντονα καιρικά φαινόμενα. Οι πιο σοβαρές συνέπειες των κλιματικών μεταβολών δεν θα γίνουν αντιληπτές μέχρι το 2050, ωστόσο αναμένονται νωρίτερα σημαντικές βλαβερές επιπτώσεις από ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως τα συχνά και παρατεταμένα κύματα καύσωνα, οι ανομβρίες και οι πλημμύρες.

Οι περισσότερες επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος για τη γεωργία προέρχονται από το νερό. Οι περίοδοι λειψυδρίας θα έχουν μεγάλη επίπτωση στην αγροτική παραγωγή και στα τοπία της Ευρώπης. Πολλές περιοχές κυρίως στις χώρες της νότιας Ευρώπης, χρησιμοποιούν αρδευτικά συστήματα εδώ και εκατοντάδες χρόνια στο πλαίσιο των παραδοσιακών γεωργικών πρακτικών, τώρα θα πρέπει να επανεξετάσουν τις τεχνικές άρδευσης. Η γεωργία θα πρέπει επίσης να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα της χρήσης του νερού και να μειώσει τις απώλειες νερού.

Αναμένονται επίσης αρνητικές επιπτώσεις εξαιτίας της πιθανής ανόδου στη διασπορά και την ένταση των υπαρχόντων παρασίτων, ασθενειών και ζιζανίων, εξαιτίας των υψηλότερων θερμοκρασιών και της υγρασίας. Αυτή η επίπτωση ενδέχεται να έχει έντονα τοπικό χαρακτήρα. Οι προβλεπόμενες κλιματικές αλλαγές θα επηρεάσουν το επίπεδο και τη μεταβλητότητα της απόδοσης των σοδειών και, μακροπρόθεσμα, πολλές καλλιέργειες θα μεταφέρονται σε πιο βόρεια υψόμετρα. (ΕΟΠ,2008)

3.2 Επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών στις περιοχές της ΕΕ

Όλες οι περιοχές της ΕΕ αντιλαμβάνονται ολοένα και περισσότερο τις αρνητικές επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών, ωστόσο ορισμένες περιοχές θα επηρεαστούν περισσότερο από άλλες. Η νότια Ευρώπη και η λεκάνη της Μεσογείου θα υποστούν το συνδυασμένο αποτέλεσμα της μεγάλης αύξησης της θερμοκρασίας και της μειωμένης ατμοσφαιρικής κατακρήμνισης. Επίσης, ιδιαίτερα ευάλωτες είναι οι ορεινές περιοχές, ιδιαίτερα οι Άλπεις, και τα μικρά νησιά. Τα πυκνοκατοικημένα πεδία κατάκλυσης κινδυνεύουν επίσης εξαιτίας του αυξανόμενου κινδύνου θυελλών, έντονων βροχοπτώσεων και στιγμιαίων πλημμυρών με αποτέλεσμα εκτεταμένες ζημιές. Οι κλιματικές αλλαγές θα αυξήσουν επίσης τις τοπικές διαφορές στους φυσικούς πόρους της Ευρώπης. Η επίπτωση ορισμένων αλλαγών στις καιρικές συνθήκες είναι ήδη ορατές στο έδαφος. Παρατηρούνται ήδη αναρίθμητες συνέπειες: Πρώιμη ανθοφορία, μεγαλύτερη περίοδος βλάστησης των αμπελιών και αλλαγές σε άλλους φυσικούς κύκλους των φυτών. Οι αλλαγές στο ημερολόγιο των αγροτικών δραστηριοτήτων (όργωμα, σπορά κ.λπ.) υποδεικνύει ότι οι αγρότες προσαρμόζονται ήδη στις νέες κλιματικές συνθήκες.

Πηγή: ΔΕΚΑ 2008

3.3 Μείωση των εκπομπών με τη βοήθεια των πολιτικών της ΕΕ και της ΚΑΠ

Οι εκπομπές από τον τομέα της γεωργίας στην Ευρώπη των 27 συνιστούν το 9% περίπου όλων των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα στην ΕΕ. Ωστόσο, συνεχιζόμενες προσπάθειες από τον τομέα της γεωργίας οδηγούν σε μειώσεις. Οι συνολικές αγροτικές εκπομπές στην ΕΕ σημείωσαν πτώση της τάξεως του 20% στο διάστημα μεταξύ 1990 και 2005, κυρίως εξαιτίας των μεταβολών στις γεωργικές μεθόδους, όπως η μειωμένη χρήση λιπασμάτων αζώτου και η μείωση του ζωικού κεφαλαίου. Προβλέπεται περαιτέρω μείωση κατά 23%. Αυτή η τάση οφείλεται στις βελτιώσεις των γεωργικών μεθόδων και τα αποτελέσματα των μεταρρυθμιστικών μέτρων της ΚΑΠ του 2003 καθώς και την περιβαλλοντική νομοθεσία. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή- Γεν. Δ/ση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης, 2008)

Ενώ πολλά προβλήματα των κλιματικών αλλαγών που συνδέονται με τη γεωργία αντιμετωπίζονται με τεχνικές διαχείρισης των αγροκτημάτων, οι ενέργειες αυτές γίνονται σύμφωνα με κανόνες που θέτουν νομικά όρια σε ορισμένες πρακτικές. Ένα παράδειγμα είναι η Οδηγία για τις Νιτρικές Ενώσεις, η οποία εφαρμόζεται από τα κράτη μέλη και αφορά:

- Την παρακολούθηση της ποιότητας του νερού,
- την ονομασία ευπρόσβλητων στη νιτρορρύπανση ζωνών και
- την καθιέρωση κωδικών ορθών γεωργικών πρακτικών (όπως τα όρια εφαρμογής λιπασμάτων και οι συνθήκες διασποράς, οι μέθοδοι αποθήκευσης της κοπριάς, τα όρια πυκνότητας ζωικού κεφαλαίου και οι προϋποθέσεις αμειψισποράς) (ΔΕΚΑ,2008)

Η δημόσια πολιτική πρέπει να δώσει το σωστό στήριγμα προκειμένου να μπορέσουν οι αγρότες να προσαρμόσουν τις αγροτικές τους δομές και τις μεθόδους παραγωγής, και να συνεχίσουν να παρέχουν υπηρεσίες στο αγροτικό περιβάλλον. Η ΚΑΠ διαθέτει ήδη ορισμένες δομικές μονάδες που μπορούν να βοηθήσουν στην προσαρμογή στις κλιματικές αλλαγές. Βοηθώντας τους αγρότες να έχουν πρόσβαση σε εργαλεία διαχείρισης κινδύνων, όπως τα ασφαλιστικά προγράμματα, μπορούν επίσης να τους βοηθήσουν να αντεπεξέλθουν στις απώλειες εξαιτίας των καιρικών καταστροφών που οφείλονται στις κλιματικές αλλαγές.

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης προσφέρει ευκαιρίες για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων για τους αγρότες και τις αγροτικές οικονομίες, προσφέροντας, για παράδειγμα, βοήθεια για επενδύσεις σε ένα πιο αποτελεσματικό αρδευτικό σύστημα. Τα αγροπεριβαλλοντικά προγράμματα είναι επίσης πολύ σημαντικά για την καλύτερη διαχείριση του εδάφους και του νερού από τους αγρότες. (ΕΟΠ,2008)

3.4 Η περίπτωση της Ελλάδας

Η χώρα μας, της οποίας η οικονομική ανάπτυξη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την γεωργία έχει βρεθεί και αυτή αντιμέτωπη με το πρόβλημα των επιπτώσεων των κλιματικών αλλαγών.

Σύμφωνα με προβλέψεις για την εξέλιξη των κλιματικών αλλαγών από αρμόδιους επιστημονικούς φορείς, στην ευρύτερη περιοχή της χώρας μας θα περιορισθούν οι βροχοπτώσεις σε ποσοστό 20%, ενώ υπολογίζεται ότι περίπου το 1/3 του εδάφους εμφανίζει υψηλό κίνδυνο ερημοποίησης. Η ξηρασία αναμένεται να έχει ως συνέπειες σημαντικές απώλειες στο γεωργικό και κτηνοτροφικό εισόδημα, την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και την ποιότητα ζωής. (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος,2008)

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων στο πλαίσιο του προγράμματος Αγροτική Ανάπτυξη 2007-2013 «Αλέξανδρος Μπαλτατζής» δρομολογεί μέτρα και δράσεις που μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην προστασία του περιβάλλοντος, παράλληλα με την αγροτική δραστηριότητα. Το πρόγραμμα έχει εγκριθεί από την ΕΕ και οι δράσεις του αφορούν τόσο την προσαρμογή του αγροτικού τομέα στις κλιματικές αλλαγές, όσο και τη μείωση των εκπομπών αερίων γεωργικής προέλευσης που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

Ειδικότερα, για την προσαρμογή του αγροτικού τομέα στις κλιματικές αλλαγές θα εφαρμοστούν μέτρα όπως :

1. διαχείριση υδατικών πόρων, συντήρηση, εκσυγχρονισμός και κατασκευή φραγμάτων, λιμνοδεξαμενών και αντιπλημμυρικών έργων για την αντιμετώπιση φαινομένων πλημμυρών και ξηρασίας

2. ορθολογικότερη χρήση του νερού ανάλογα με τις απαιτήσεις των φυτών και τις επιτρεπόμενες ποσότητες για κάθε περιοχή
3. αναδιάρθρωση καλλιεργειών
4. διατήρηση βιοποικιλότητας που κινδυνεύει άμεσα από την κλιματική αλλαγή

Για την μείωση των εκπομπών αερίων που οφείλονται στην γεωργία λαμβάνονται μέτρα για:

1. τη στήριξη και επέκταση της βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας
2. τα συστήματα διαχείρισης ζωικών απορριμμάτων
3. μείωση κατά 30% των εφαρμοζόμενων ποσοτήτων λιπασμάτων που θα συμβάλει στην μείωση των εκπομπών διοξειδίου του αζώτου και συνεπώς στην άμβλυνση των κλιματικών αλλαγών
4. προώθηση γεωργικών πρακτικών και ολοκληρωμένης διαχείρισης για τη μείωση της νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης
5. προώθηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας

Πέραν αυτών δίνεται έμφαση στη μείωση γενικά των εκπομπών αερίων που προέρχονται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Ήδη με βάση το πρωτόκολλο του Κιότο, η Ελλάδα έχει δεσμευθεί να περιορίσει την αύξηση των εκπομπών της κατά την περίοδο 2008-2012 σε 25% σε σχέση με το έτος βάσης.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού μέσω του προγράμματος «Αλέξανδρος Μπαλαταζής» προβλέπονται:

- η δάσωση γεωργικών και μη γεωργικών γαιών, ώστε με την αύξηση της μόνιμης φυτικής μάζας με είδη που είναι προσαρμοσμένα στις τοπικές συνθήκες να μειωθεί το ισοζύγιο του διοξειδίου του άνθρακα.
- Η προώθηση της καλλιέργειας ενεργειακών φυτών για την παραγωγή βιοκαυσίμων
- Η αξιοποίηση βιομάζας γεωργοκτηνοτροφικής και δασικής προέλευσης (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2008)

Έχουν γίνει σημαντικά βήματα για την ενσωμάτωση των προβληματισμών σχετικά με τις κλιματικές αλλαγές στην ΚΑΠ. Ένα από αυτά είναι η σύνδεση των

άμεσων ενισχύσεων στους αγρότες, με τον σεβασμό στην περιβαλλοντική νομοθεσία και σε άλλες νομοθεσίες, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη μεταρρύθμιση του 2003.

4. Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα (ΓΠΜ)

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα αποτελούν μια δέσμη μέτρων ορθολογικής διαχείρισης της γεωργικής και δασικής γης που συμβάλλουν στην προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος μέσω της εξυπηρέτησης συγκεκριμένων στόχων όπως η προστασία του εδάφους και των υδατικών πόρων, η άμβλυνση των κλιματικών μεταβολών, η προστασία της βιοποικιλότητας, η προστασία και η διατήρηση του αγροτικού τοπίου καθώς και η βελτίωση της οικολογικής σταθερότητας των δασών.

Η βασική φιλοσοφία που διέπει τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα απορρέει από την αναγνώριση του γεγονότος ότι η άσκηση της γεωργίας είναι σε θέση να προκαλέσει διαταραχή της ισορροπίας που υπάρχει στο οικοσύστημα. Ως κυριότεροι παράγοντες που ευθύνονται για τη διαταραχή αυτή, είναι οι καλλιεργητικές πρακτικές που εφαρμόζονται (όργωμα, φυτοκάλυψη, άρδευση, κλπ) καθώς και η χρήση αγροχημικών (λιπάσματα, φυτοφάρμακα) ενώ το μέγεθος των επιπτώσεων προσδιορίζεται από την ποσότητα και το είδος των παραγόμενων προϊόντων, το είδος των χρησιμοποιούμενων εισροών, τις εφαρμοζόμενες καλλιεργητικές μεθόδους και την κατάσταση του άμεσου φυσικού περιβάλλοντος. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση που προκαλείται, μπορεί να περιορίζεται εντός των ορίων του αγροοικοσυστήματος, αλλά μπορεί να εκτείνεται και εκτός αυτού με τη μεταφορά του ρυπογόνου παράγοντα και την απόθεσή του σε άλλα οικοσυστήματα.

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα είναι αποτέλεσμα πείρας 20 ετών στην Ευρώπη. Εισήχθησαν με τη μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής το 1992 και εφαρμόστηκαν με τον κανονισμό 2078/92, που διεύρυνε και καθόρισε αναλυτικά το περιεχόμενό τους, κάνοντας την εφαρμογή αυτών υποχρεωτική για τα κράτη μέλη στο πλαίσιο των οικείων προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης.

Βάση λοιπόν του Κανονισμού 2078/92: «κατά τα προσεχή έτη, θα πρέπει να δοθεί εξέχων ρόλος στα γεωργοπεριβαλλοντικά μέσα που στηρίζουν την αιφόρο ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και ανταποκρίνονται στην αυξανόμενη ζήτηση από την κοινωνία περιβαλλοντικών υπηρεσιών». Όπως περιγράφεται αναλυτικά στην έκθεση της Επιτροπής που υποβλήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 10 παράγραφος 2 του

κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 2078/92 «η υφισταμένη στήριξη γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων, δυνάμει του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 2078/92, θα πρέπει να εξακολουθήσει να παρέχεται για περιβαλλοντικά μέτρα με συγκεκριμένους στόχους, λαμβάνοντας υπόψη την πείρα που αποκτήθηκε κατά την εφαρμογή του εν λόγω καθεστώτος».

Το 1999, με τον κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου επιβεβαιώθηκε «ο ουσιαστικής σημασίας ρόλος των γεωργών ως αμειβόμενων παρόχων περιβαλλοντικών υπηρεσιών οι οποίες εκτείνονται πέραν των ορθών γεωργικών πρακτικών και της συμ-μόρφωσης με την περιβαλλοντική νομοθεσία».

Σύμφωνα με το άρθρο 22 του Κανονισμού 1257/1999: «Η στήριξη μεθόδων γεωργικής παραγωγής που αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος και στη διατήρηση του φυσικού χώρου (γεωργοπεριβάλλον) πρέπει να συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της κοινοτικής πολιτικής που αφορούν τη γεωργία και το περιβάλλον. Η στήριξη αυτή πρέπει να προωθεί:

- τρόπους χρήσης των γεωργικών γαιών που είναι συμβατοί με την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος, του τοπίου και των χαρακτηριστικών του, των φυσικών πόρων, των εδαφών και της γενετικής ποικιλομορφίας
- την ευνοϊκή για το περιβάλλον εκτατικοποίηση της γεωργικής δραστηριότητας και τη διαχείριση συστημάτων βοσκής χαμηλής πυκνότητας
- τη διατήρηση υψηλής φυσικής αξίας περιβαλλόντων στα οποία ασκείται η γεωργία και τα οποία βρίσκονται υπό απειλή
- τη διατήρηση του τοπίου και των ιστορικών χαρακτηριστικών των γεωργικών εκτάσεων
- τη χρήση του περιβαλλοντικού σχεδιασμού στη γεωργική πρακτική»

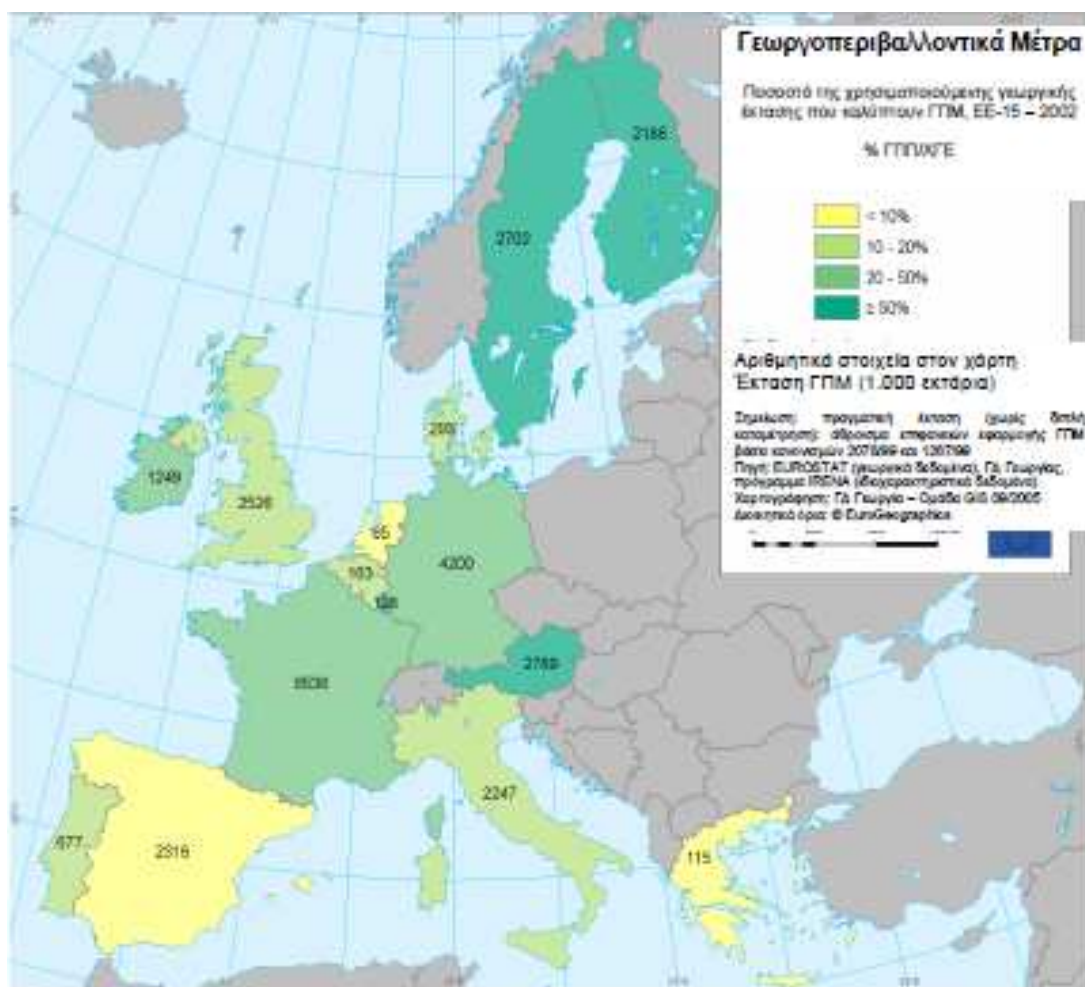
Σύμφωνα με το άρθρο 23 του 1257/99:

«Στήριξη παρέχεται στους γεωργούς που αναλαμβάνουν γεωργοπεριβαλλοντικές υποχρεώσεις διάρκειας τουλάχιστον πέντε ετών. Εάν χρειάζεται, καθορίζεται μεγαλύτερη περίοδος για ιδιαίτερους τύπους ανάληψης υποχρεώσεων ενόψει των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των εν λόγω αναλήψεων υποχρεώσεων. Οι γεωργοπεριβαλλοντικές αναλήψεις υποχρεώσεων πρέπει να μην περιορίζονται στην εφαρμογή της συνήθους ορθής γεωργικής πρακτικής. Πρέπει να

προβλέπουν υπηρεσίες που δεν προβλέπονται από άλλα μέτρα στήριξης, όπως τα μέτρα στήριξης της αγοράς ή οι εξισωτικές αποζημιώσεις».

Η υλοποίηση των ΓΠΜ εντάχθηκε στις αρμοδιότητες των κρατών μελών, λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές ιδιαιτερότητές τους, και συμπεριλήφθηκε στα αντίστοιχα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ). Κατά συνέπεια, υλοποιήθηκε πληθώρα μέτρων, ανάλογα με τις εθνικές προτεραιότητες.

Στον παρακάτω χάρτη φαίνεται το μερίδιο των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων ως προς την χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση στην ΕΕ των 15 το 2002 (Κανονισμοί 2078/92 και 1257/99).

Πηγή: EUROSTAT, ΓΔ Γεωργίας 2002

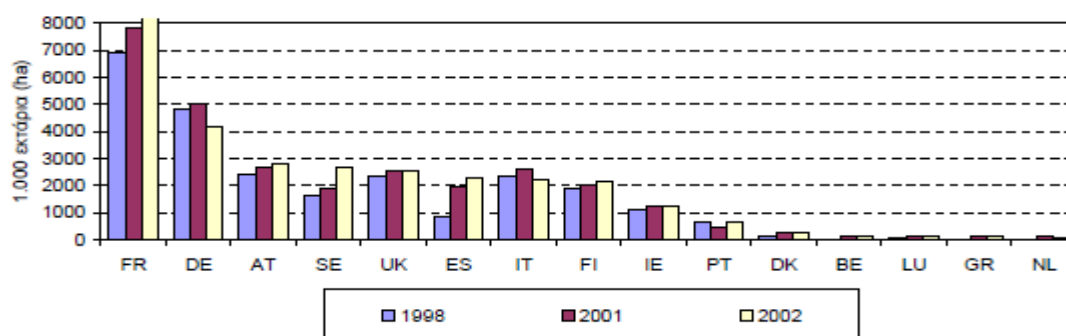
Σύμφωνα με τον πλέον πρόσφατο κανονισμό για την Αγροτική Ανάπτυξη (1698/2005) «τα ΓΠΜ παραμένουν υποχρεωτικά για τα κράτη μέλη, πράγμα που υπογραμμίζει τη σημασία που εξακολουθούν να έχουν, ενώ η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ του 2003 διατηρεί τον υποχρεωτικό τους χαρακτήρα, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην πολλαπλή συμμόρφωση, χωρίς ωστόσο να καθιστά τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα υποχρεωτικά και για τους γεωργούς» (ΕΕΑ, 2005a).

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα μπορούν να καταταγούν σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τον στόχο που καλούνται να εξυπηρετήσουν. Διακρίνονται λοιπόν σε μέτρα που αποσκοπούν: (i) στη διατήρηση της εύθραυστης ισορροπίας και της αξίας των προστατευόμενων περιοχών και (ii) στην αποφυγή της περαιτέρω υποβάθμισης περιοχών όπου έχουν αναγνωριστεί σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα (π.χ. ρύπανση υδροφόρου ορίζοντα από έκλυση νιτρικών). Επίσης, ανάλογα με τον βαθμό εξειδίκευσής τους διακρίνονται σε μέτρα (i) οριζόντια τα οποία μπορούν να εφαρμοστούν σε διάφορες περιοχές και (ii) εξειδικευμένα τα οποία εφαρμόζονται σε επιλεγμένες (κυρίως προστατευόμενες) περιοχές. (Διαμαντίδης, 2008)

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα που εφαρμόζονται στις χώρες της Ε.Ε. διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Τα περισσότερα από αυτά στοχεύουν στην μείωση της ρύπανσης του εδάφους από τα νιτρικά λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα, στην αποκατάσταση του αγροτικού τοπίου, στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και στην αποφυγή ερήμωσης της υπαίθρου, λόγω εγκατάλειψης των αγροτικών δραστηριοτήτων (Kleijn and Sutherland, 2003). Στοιχεία από τη Φιλανδία όπου εφαρμόστηκαν προγράμματα προστασίας από ρύπανση αγροχημικών ουσιών έδειξαν πως υπήρξε μεγάλη μείωση στη χρήση λιπασμάτων, η οποία κυμάνθηκε από 10-30% και μείωση κατά 34% στη χρήση φυτοφαρμάκων. Ένα από τα πιο σημαντικά μέτρα όπως είναι η βιολογική γεωργία, που προωθεί τόσο τη βελτίωση της ποιότητας των τροφίμων και της υγείας όσο και τη διατήρηση των φυσικών χώρων και της βιοποικιλότητας, καταλάμβανε έως το 2000 το 23,6% των καλλιεργούμενων εκτάσεων σε όλο τον κόσμο (Delbaere, 2002).

Ο αρχικός στόχος για την εφαρμογή των ΓΠΜ, ήταν «το 15% των αγροτικών εκτάσεων της Ε.Ε. να έχουν ενταχθεί σε γεωργοπεριβαλλοντικά προγράμματα μέχρι το 2000», ο οποίος επιτεύχθηκε και μάλιστα πέραν των προσδοκιών, καθώς μέχρι το 1998 στο 20% της ευρωπαϊκής υπαίθρου εφαρμόζονταν ΓΠΜ.

Στο παρακάτω γράφημα παρουσιάζεται η κατανομή της υιοθέτησης των ΓΠΜ στα κράτη μέλη, κατά την περίοδο 1998 έως και 2002, με βάση την καλυπτόμενη επιφάνεια:

Πηγή: EUROSTAT, ΓΔ Γεωργίας 2002

Σήμερα εφαρμόζονται ΓΠΜ σε 26 από τις 44 ευρωπαϊκές χώρες, με τις Σκανδιναβικές χώρες (Σουηδία και Φιλανδία) καθώς και τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης (Γερμανία, Αυστρία και Λουξεμβούργο) να τα εφαρμόζουν σε ποσοστό πάνω από το 40% των χρησιμοποιούμενων αγροτικών εκτάσεων τους, ενώ αντίθετα ο ευρωπαϊκός νότος (Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα) και οι Κάτω Χώρες (Βέλγιο, Ολλανδία) έχουν πολύ μικρή συμμετοχή στα προγράμματα αυτά (μικρότερη του 5%). (Oréade-Brèche, 2005)

Πιο συγκεκριμένα στην χώρα μας, το ποσοστό των αγροτικών εκτάσεων όπου εφαρμόζονται γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα είναι σε εκτάσεις λιγότερες του 2% της χρησιμοποιούμενης αγροτικής γης.

Τα μέτρα αυτά εντάσσονται στον Άξονα 3 του Εγγράφου Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία του 2004, έως σήμερα έχουν σχεδιαστεί 13 ΓΠΜ, από τα οποία υλοποιούνται μόνο τα 5, εκ των οποίων τα 4 είναι συνεχιζόμενα. Από τα υπόλοιπα οκτώ, 4 είναι σε διαδικασία αξιολόγησης, 2 είναι ανενεργά, ενώ 2 δεν προσέελκυσαν δικαιούχους. Τα μέχρι σήμερα εφαρμοζόμενα μέτρα αφορούν στη μείωση της νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης, τη βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία, τη διατήρηση αυτοχθόνων φυλών ζώων και τη μακροχρόνια παύση καλλιέργειας γεωργικών γαιών (μέτρο που δεν συνεχίζεται). Γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα που στοχεύουν στη βελτίωση των βιοτόπων της άγριας ζωής και πιο συγκεκριμένα ειδών προτεραιότητας της ορνιθοπανίδας τα οποία ζουν σε αγροτικές εκτάσεις προκηρύχθηκαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 2004. Τα

μέτρα αυτά είναι το 3.13 που αφορά στη «Διατήρηση γεωργικών εκτάσεων για την Προστασία της Άγριας Ζωής» και το 3.11 που αφορά στη «Διατήρηση και Αποκατάσταση των Φυτοφρακτών στους νομούς Έβρου και Ιωαννίνων». Η σημασία τους έγκειται στο γεγονός ότι επιδιώκεται η βελτίωση του γεωργικού εισοδήματος των αγροτών με την ταυτόχρονη διατήρηση ή/ και αποκατάσταση του αγροτικού τοπίου που αποτελεί βίοτοπο για σημαντικό αριθμό πουλιών, αλλά και γενικότερα της άγριας ζωής.

Αναλυτικότερα τα μέτρα του Άξονα 3 είναι:

- 1) Βιολογική γεωργία** (εφαρμόζεται ήδη). Στοχεύει στην αποκατάσταση της ισορροπίας ανάμεσα στο γεωργικό και φυσικό περιβάλλον και στην παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων ποιότητας. Στο νέο πρόγραμμα μετά την τροποποίηση του 2002 δεν υπάρχουν πλέον περιορισμοί, όλες οι περιοχές και όλες οι καλλιέργειες είναι επιλέξιμες.
- 2) Βιολογική κτηνοτροφία** (εφαρμόζεται ήδη). Έχει τους ίδιους στόχους με τη βιολογική γεωργία και άρχισε να εφαρμόζεται στα τέλη του 2001. Το πρόγραμμα τροποποιήθηκε το 2002 και απλοποιήθηκαν οι όροι ένταξης.
- 3) Μακροχρόνια παύση εκμετάλλευσης γεωργικών γαιών** (δεν συνεχίζεται)
- 4) Εκτατικοποίηση της κτηνοτροφίας.** Στοχεύει στην προστασία των εδαφών από την διάβρωση και στη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Ενισχύει κτηνοτρόφους να μειώσουν το ζωικό τους κεφάλαιο σε νησιά με πρόβλημα υπερβόσκησης και να αυξήσουν τις εκτάσεις των βοσκοτόπων σε περιοχές της ηπειρωτικής χώρας που εμφανίζουν φαινόμενα διάβρωσης ή είναι περιοχές ειδικού οικολογικού ενδιαφέροντος.
- 5) Μείωση της νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης** (εφαρμόζεται ήδη). Εφαρμόζεται ήδη στην Θεσσαλία και στη Φθιώτιδα και στοχεύει στη μείωση της ρύπανσης από τα νιτρικά και στην ορθολογικότερη διαχείριση των υδατικών πόρων.
- 6) Περιβαλλοντική προστασία της λίμνης Παμβώτιδας.** Στοχεύει στην ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων και στη μείωση της

ρύπανσης που προκαλείται από λιπάσματα. Επιδoteί τους αγρότες για να κάνουν αγρανάπαυση και αμειψισπορά.

7) Πρόγραμμα απειλούμενων αυτοχθόνων φυλών αγροτικών ζώων.

Στοχεύει στη διατήρηση και αύξηση του αριθμού των ζώων που ανήκουν σε σπάνιες αυτόχθονες φυλές που κινδυνεύουν με εξαφάνιση λόγω εγκατάλειψης.

8) Διατήρηση εκτατικών καλλιεργειών που κινδυνεύουν από γενετική διάβρωση

9) Πρόγραμμα διαχείρισης των λιμνών και λιμνοθαλασσών Θράκης. Περιοχές του δικτύου «Natura 2000 Δέλτα Νέστου και Λιμνοθάλασσα Κεραμωτής»

10) Πρόγραμμα διαχείρισης παραλιμνίων εκτάσεων της περιοχής του δικτύου Natura 2000, λίμνες Βόλβης και Κορώνειας

11) Διατήρηση και αποκατάσταση φυτοφρακτών

12) Διατήρηση και ανακατασκευή αναβαθμίδων σε επικλινείς εκτάσεις για την προστασία των εδαφών από διάβρωση

13) Διατήρηση γεωργικών εκτάσεων για την προστασία ειδών άγριας πανίδας. Στοχεύει στη διατήρηση και προστασία της απειλούμενης και σπάνιας άγριας ζωής με την ενίσχυση των αγροτών που υφίστανται τις συνέπειες της παρουσίας των ζώων αυτών στην εκμετάλλευσή τους. Εφαρμόζεται σε προτεινόμενες περιοχές Natura που αποτελούν τόπο διαβίωσης ειδών άγριας ζωής (π.χ. καφέ αρκούδα)

14) Προστασία παραδοσιακού ελαιώνα της Άμφισσας. Στοχεύει στη διατήρηση της ιδιαιτερότητας του φυσικού τοπίου του Ελαιώνα της Άμφισσας. Επιδoteούνται η διατήρηση των ελαιόδεντρων με τη μορφή που έχουν σήμερα καθώς και οι ενέργειες συντήρησης των αναβαθμίδων και των παραδοσιακών αναχωμάτων.

15) Διατήρηση του παραδοσιακού αμπελώνα Ν. Θήρας. Στοχεύει στη διατήρηση της ιδιομορφίας των θηραϊκών αμπελώνων και του ευρύτερου θηραϊκού τοπίου.

16) Προστασία των λιμνών Δ. Μακεδονίας (λίμνες Βεγορίτιδας-Πετρών, Χειμαδίτιδας-Ζαζάρης). Στοχεύει στην αποκατάσταση του οικοσυστήματος της περιοχής το οποίο έχει επιβαρυνθεί από την

υπεράντληση των υδάτων και τη ρύπανση γεωργικής προέλευσης. Επιδοτούνται η μείωση της κατανάλωσης αρδευτικού νερού και η μείωση της εφαρμοζόμενης ποσότητας αζωτούχου λίπανσης.

17) Προστασία της λίμνης Δοϊράνης (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2004)

4.1 Οι επιπτώσεις των γεωργοπεριβαλλοντικών προγραμμάτων

4.1.1 στη βιοποικιλότητα και τα ενδιαιτήματα

Η βιοποικιλότητα αποτελεί έναν από τους τομείς για τους οποίους όλα τα κράτη μέλη έχουν καθορίσει σιωπηρά ή ρητά στόχους, μερικοί από τους οποίους είναι ποσοτικοποιημένοι. Ο κατάλογος των μέτρων που έχουν ορισθεί από τα κράτη μέλη αντικατοπτρίζει σαφώς τη σημασία που αποδίδεται στο ζήτημα αυτό.

Οι επιστημονικές μελέτες υπογραμμίζουν τις γενικά θετικές επιπτώσεις των ΓΠΜ για την διατήρηση της ποιότητας και τη δημιουργία ενδιαιτημάτων. Ορισμένα μέτρα είχαν πολύ θετικές επιπτώσεις, ιδίως όσον αφορά τα ακόλουθα:

- Μείωση των εισροών: εντοπίστηκε αντιστρόφως ανάλογη επίπτωση μεταξύ του ύψους των εισροών και της ποικιλίας των μονίμων ειδών και, σε μικρότερο βαθμό, επιπτώσεις στο μέγεθος των πληθυσμών και στα σπάνια είδη
- Δημιουργία ή διατήρηση οικολογικών υποδομών ή αγρανάπαυσης: οι λωρίδες πρασίνου, ακόμη περισσότερο όταν βρίσκονται κατά μήκος σταθερών στοιχείων του τοπίου (δάση, υδάτινοι οδοί, κλπ) έχουν ιδιαίτερα θετική επίπτωση, όπως επίσης και οι φράκτες από φυτά και οι λωρίδες διαχωρισμού αγρών καλλιεργούνται εντατικά ή σπείρονται για την προώθηση της βιοποικιλότητας. Μια άλλη πρακτική φιλική ως προς τη βιοποικιλότητα είναι η αγρανάπαυση
- Διαφοροποίηση της αμειψισποράς, συντήρηση των χορτολιβαδικών εκτάσεων, μετατροπή αροτραίων καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές εκτάσεις και εκτατικοποίηση: οι χορτολιβαδικές εκτάσεις αποτελούν μία από τις πλέον φιλικές όσον αφορά την βιοποικιλότητα πρακτικές. Η ενσωμάτωση των

χορτολιβαδικών εκτάσεων στην αμειψισπορά είναι επίσης ιδιαίτερα ευνοϊκή. Η βόσκηση, οι κατάλληλες ημερομηνίες θερισμού (όψιμος θερισμός), ο φυγόκεντρος θερισμός, αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία διαχείρισης για τη βελτίωση της λειτουργικότητας και της ποικιλότητας των ενδιαιτημάτων στις χορτολιβαδικές εκτάσεις. Η διατήρηση καλαμιών και οι χειμερινές καλλιέργειες σε ακάλυπτο έδαφος έχουν θετικές επιπτώσεις για ορισμένους πληθυσμούς πτηνών. Τέλος, η απουσία άροσης έχει θετικές επιπτώσεις εκτός των άλλων και σε ορισμένους πληθυσμούς ασπόνδυλων.

- Η βιολογική γεωργία ευνοεί την βιοποικιλότητα αυξάνοντας τον πλούτο και την ποικιλία των ειδών. (European Commission, 2005)

4.1.2 σε απειλούμενες εγχώριες φυλές και καλλιεργούμενα είδη

Εκτός από τη Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, όλα τα κράτη μέλη έχουν προγράμματα διατήρησης των εγχώριων φυλών. Όσον αφορά τα απειλούμενα φυτικά είδη, μόνο η Δανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Σουηδία δεν έχουν κάποιο πρόγραμμα. Ωστόσο τα υπάρχοντα μέτρα έχουν ελάχιστα εφαρμοστεί. Οι επιστημονικές δημοσιεύσεις δείχνουν ότι η κατάσταση είναι ανησυχητική σε πολλές χώρες, στις οποίες τα μέτρα δεν ήταν επαρκή για να εμποδίσουν τη μείωση του αριθμού των απειλούμενων φυλών. Παρόλα αυτά, ορισμένες πιο ενθαρρυντικές μελέτες σε ορισμένα κράτη μέλη (π.χ. Αυστρία, Γερμανία, Ελλάδα, κλπ) δείχνουν σημαντικές επιπτώσεις των ΓΠΜ, με σταθεροποίηση και αύξηση του αριθμού των φυλών των ζώων.

4.1.3 στην ποιότητα του νερού

Η ποιότητα του νερού αποτελεί προτεραιότητα στην Φινλανδία, τη Σουηδία, την Ελλάδα, την Ιρλανδία, τη Γαλλία και τη Δανία ενώ όλες οι χώρες έχουν ορίσει ζώνες για την ποιότητα του νερού. Η δέσμη ΓΠΜ στον τομέα αυτό ποικίλλει πολύ. Οι επιστημονικές μελέτες δείχνουν αποτελεσματική μείωση των εισροών λόγω των ΓΠΜ. Όταν οι μετρήσεις της ποιότητας του νερού πραγματοποιούνται απευθείας στα αγροτεμάχια όπου εφαρμόζονται τα ΓΠΜ, συχνά εμφανίζουν ταχύτερα και οριστικότερα αποτελέσματα από τις μετρήσεις που πραγματοποιούνται σε επίπεδο υδατικής λεκάνης, που περιλαμβάνει και άλλα αγροτεμάχια τα οποία δεν καλύπτονται

από τα ΓΠΜ. Οι μελέτες επιβεβαιώνουν τις θετικές επιπτώσεις των ακόλουθων μέτρων:

- Μέτρα μείωσης των γεωργικών εισροών: τα μέτρα έχουν θετικές επιπτώσεις, αλλά όχι πάντα, και σπανίως γρήγορα.
- Μείωση της μεταφοράς γεωργικών ρυπαντών: οι “λωρίδες πρασίνου” ιδιαίτερα, είναι πραγματικά αποτελεσματικές για τη συλλογή λιπασμάτων και γεωργικών φαρμάκων, αλλά επίσης και για την υποβάθμισή τους. Οι εκτάσεις σε αγρανάπαυση μπορεί επίσης να επενεργήσουν για την μείωση των νιτρικών αλάτων (ή άλλων στοιχείων) όταν έχουν σπαρθεί.
- Διαφοροποίηση αμειψισποράς, διατήρηση χορτολιβαδικών εκτάσεων, μετατροπή αροτραίων καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές εκτάσεις και εκτατικοποίηση: η μετατροπή, ιδιαίτερα, των αροτραίων καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές εκτάσεις έχει σημαντικές επιπτώσεις στη μείωση των νιτρικών αλάτων. Η κάλυψη του εδάφους το χειμώνα μπορεί επίσης να αποτελέσει εξαιρετικά αποτελεσματικό τρόπο δέσμευσης των νιτρικών αλάτων.
- Βιολογική γεωργία: επιδρά στην ποιότητα του ύδατος με τη μείωση των εισροών (Global Nature Fund,2008)

4.1.4 στις πηγές των υδάτων (ποσότητα)

Μόνον η Ισπανία, η Γαλλία και η Πορτογαλία έχουν ορίσει την ποσοτική διαχείριση των υδάτων ως ένα από τα κύρια γεωργοπεριβαλλοντικά ζητήματά τους. Παρόλα αυτά, πρόκειται για τομέα στον οποίο μπορούν να γίνουν πολλά, ιδίως όσον αφορά την υπερεκμετάλλευση των υδάτινων πόρων ιδίως στη νότια Ευρώπη. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι τα ΓΠΜ έχουν σε ορισμένες περιπτώσεις δώσει αποτελέσματα όσον αφορά τη μείωση της κατανάλωσης ύδατος και την ανάκτηση υδροφόρων οριζόντων, π.χ. στην Castilla la Mancha. (Global Nature Fund,2008)

4.1.5 στη διατήρηση του εδάφους

Η ποιότητα του εδάφους και η μάχη κατά της διάβρωσης αποτελούν κεντρικό στοιχείο στα περισσότερα κράτη μέλη. Στις νότιες χώρες στοχεύουν μάλλον στην προστασία από τη διάβρωση ενώ στις βόρειες χώρες πρωτεύοντα ρόλο παίζει η

ποιότητα του εδάφους. Τα κυριότερα μέτρα στον τομέα της προστασίας του εδάφους είναι η μείωση των εισροών, ακολουθούμενη από τα μέτρα κατά της διάβρωσης. Τα μέτρα βελτίωσης της ποιότητας του εδάφους (διόρθωση του ποσοστού των οργανικών υλών, αντιμετώπιση της αλάτωσης και της συμπύκνωσης) είναι πολύ περιορισμένα αλλά παρόλα αυτά χρησιμοποιούνται.

Σύμφωνα με τις επιστημονικές μελέτες, πρακτικές όπως η μετατροπή σε χορτολιβαδική έκταση, η παύση καλλιέργειας (εκτός από την ακάλυπτη αγρανάπαυση), οι ζώνες χλόης, η κάλυψη του εδάφους κατά τη διάρκεια κρισίμων περιόδων με βλάστηση ή καλαμιώνες, οι αναβαθμίδες σε περιοχές με πολύ απότομες πλαγιές, έχουν αποδειχθεί εξαιρετικά αποτελεσματικές κατά της διάβρωσης. Το μειωμένο όργωμα είναι επίσης αποτελεσματικό κατά της διάβρωσης, σε σύγκριση με τις συμβατικές μεθόδους. Όσον αφορά τη διατήρηση της ποιότητας του εδάφους, η αγρανάπαυση με απλή σπορά, η κάλυψη του εδάφους και οι οικολογικές υποδομές (φράκτες και μικρά αγροτεμάχια) θεωρούνται ως πρακτικές που βελτιώνουν ορισμένες από τις ιδιότητες του εδάφους.

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα αποδείχθηκαν επιτυχή στη δημιουργία οφελών για το έδαφος, για παράδειγμα:

- Τα μέτρα για τη δημιουργία φρακτών από θάμνους στο Piemonte (Ιταλία) επέδρασαν σημαντικά στη διάβρωση του εδάφους.
- Στην Αυστρία οι τεχνικές άμεσης σποράς για αραβοσίτους είχαν ως αποτέλεσμα μείωση της τάξεως του 40 % στη διάβρωση του εδάφους.
- Οι πρακτικές βιολογικής γεωργίας στην Umbria (Ιταλία) βοήθησαν στη μείωση της διάβρωσης του εδάφους κατά 6.8 τόνους/εκτάριο/χρόνο κατά μέσο όρο. Η μετατροπή αρόσιμων εκτάσεων σε χορτολιβαδικές εκτάσεις είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της διάβρωσης κατά 30 τόνους/εκτάριο/χρόνο.
- Στη Φλάνδρα (Βέλγιο), οι υπολογισμοί έδειξαν ότι η κάλυψη με πράσινο μειώνει τη διάβρωση του εδάφους τουλάχιστον κατά 50 %.
(Μεσοπρόθεσμη αξιολόγηση ΠΑΑ 2000-2006)

4.1.6 σε άλλους πόρους

Σύμφωνα με τους David Baldock και Janet Dwyer (2002) οι μισές περίπου από τις χώρες έχουν εντοπίσει και άλλα περιβαλλοντικά ζητήματα εκτός από τη βιοποικιλότητα, το νερό, το έδαφος και το τοπίο στα πλαίσια των ΓΠΠ τους. Τα θέματα αυτά συχνά καλύπτουν την ποιότητα του αέρα (Φινλανδία, Γαλλία, Ελλάδα), την προστασία από τις δασικές πυρκαγιές (Γαλλία, Πορτογαλία, Ισπανία), την ενέργεια και τα απόβλητα (Φινλανδία), τους κινδύνους από πλημμύρες και χιονοστιβάδες (Γαλλία), την εθνική κληρονομιά και την αγροτική αρχαιολογία (Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Υπάρχουν λίγα μόνο μέτρα που συνδέονται με τα θέματα αυτά και η εφαρμογή τους είναι πολύ περιορισμένη. Σύμφωνα με επιστημονικές μελέτες, τα ΓΠΜ είναι δυνατόν να παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και για τον ενεργειακό τομέα στη γεωργία.

4.1.7 στο τοπίο

Το τοπίο αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος στην πλειονότητα των κρατών μελών και αποτελεί μείζονα στόχο στα εξής κράτη: Φινλανδία, Ιρλανδία, Πορτογαλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Πολλά μέτρα, που δεν αφορούν αποκλειστικά το τοπίο, έχουν επιπτώσεις σ' αυτό, καθώς το τοπίο συγκεντρώνει τελικά τα περισσότερα από τα μέτρα. Μέτρα που αφορούν το τοπίο έχουν ευρέως υλοποιηθεί στις περισσότερες χώρες και αφορούν μεγάλες εκτάσεις. Τα επιστημονικά δημοσιεύματα επιβεβαιώνουν ιδιαίτερα την ευνοϊκή επίπτωση των εξής μέτρων:

- Δημιουργία ή διατήρηση οικολογικών υποδομών και εκτάσεων και παύση καλλιέργειας: ιδίως η διατήρηση ή η δημιουργία φρακτών και ρυάκων που εξασφαλίζουν κάποια δομή στο τοπίο
- Διαφοροποίηση της αμειψισποράς, διατήρηση των χορτολιβαδικών εκτάσεων, μετατροπή αροτραίων καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές εκτάσεις και εκτατικοποίηση: ιδίως η μετατροπή αροτραίων καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές εκτάσεις. Η εκτατικοποίηση έχει επιπτώσεις σε ορισμένες ζώνες μέσω της διατήρησης σταθερών στοιχείων τοπίου (π.χ. μεμονωμένα

δένδρα). Η διαφοροποίηση της αμειψισποράς έχει από τη φύση της ορισμένη επίδραση στο τοπίο

- Συνεχιζόμενη καλλιέργεια σε ζώνες γεωργικής παρακμής (περιθωριακές ζώνες, ορεινές ζώνες, κλπ): ιδίως η διευθέτηση και η περιποίηση καταπατημένων χορτολιβαδικών εκτάσεων και χέρσων περιοχών αποτελούν εξαιρετικά ωφέλιμες πρακτικές για το τοπίο
- Ειδικά μέτρα για το τοπίο: όπως είναι η προστασία τοίχων, αναβαθμίδων, δικτύων φρακτών, παλαιών αμπελώνων και οπωρώνων, μικρών κτιρίων ή ο ευπρεπισμός του περιβάλλοντος χώρου γεωργικών κτιρίων αποτελούν σημαντικά μέτρα βελτίωσης ή διατήρησης της ποιότητας του τοπίου (Oréade-Brèche, 2005)

4.1.8 Το γεωργοπεριβαλλοντικό πρόγραμμα βιολογικής γεωργίας (Murcia, Ισπανία)

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε το πρόγραμμα «Soco» σχετικά με την εφαρμογή της πολιτικής της Ε.Ε., το μέτρο αυτό αποσκοπεί στη διατήρηση οικοσυστημάτων, στη συντήρηση ή στην αύξηση της γονιμότητας του εδάφους και της περιεκτικότητας σε οργανική ουσία, στην παραγωγή προϊόντων χωρίς χημικά υπολείμματα και στη μείωση της χημικής ρύπανσης από γεωργικές πηγές. Το συγκεκριμένο μέτρο εφαρμόζεται στην Ισπανία από το 1992, και ξεκίνησε να εφαρμόζεται στη Murcia το 2001. Στο πλαίσιο του τρέχοντος προγράμματος (2007-2013), οι γεωργοί έχουν υπογράψει πενταετή συμβόλαια, ενώ οι ενισχύσεις διαφέρουν μεταξύ των καλλιεργειών. Το μέτρο αυτό αποτελεί το σημαντικότερο γεωργοπεριβαλλοντικό πρόγραμμα της περιφέρειας, καταναλώνοντας το 57% του προϋπολογισμού, και προβλέπει την υποστήριξη 1.500 αγρών ή 30.000 εκταρίων, με στόχο μία αύξηση της τάξεως του 25% στις εκτάσεις εφαρμογής βιολογικής γεωργίας στην περιφέρεια, και εστιάζοντας σε περιοχές προστασίας της φύσης.

Οι προδιαγραφές του προγράμματος για μεμονωμένα μέτρα σχεδιάζονται από την περιφερειακή αυτοδιοίκηση, σε συνεργασία με το περιφερειακό συμβούλιο για την κανονιστική ρύθμιση της βιολογικής γεωργίας, καθώς και με γεωργικές οργανώσεις. Οι γεωργικές οργανώσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, βοηθώντας τους γεωργούς στη διαχείριση του μέτρου και ενεργώντας επίσης ως σύμβουλοι.

Το μέτρο αυτό έχει σημαντικές δυνατότητες όσο αφορά στην αντιμετώπιση προβλημάτων υποβάθμισης του εδάφους της περιφέρειας και σχετίζεται κυρίως με αρδευόμενες εκτάσεις. Άλλα θετικά χαρακτηριστικά του μέτρου αυτού είναι η προσαρμογή του σε περιφερειακές συνθήκες και η συνέχιση του με την πάροδο του χρόνου, η σπουδαιότητά του εγγυάται επίσης τη μελλοντική συνέχισή του. Το μέτρο είναι ευρύτατα γνωστό και αρκετά δημοφιλές μεταξύ των γεωργών και αυτό παρά τη μεγάλη διοικητική του επιβάρυνση και την περιορισμένη χρηματοδότηση για τους συμμετέχοντες. (<http://soco.jrc.ec.europa.eu>)

Στη συνέχεια παρατίθεται πίνακας με συνοπτική παρουσίαση των επιδράσεων στο περιβάλλον ανά είδος γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων:

ΕΙΔΟΣ ΓΠΜ	ΣΥΧΝΟΤΕΡΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
Μείωση γεωργικών εισροών	Αύξηση ή διατήρηση της ποικιλότητας της χλωρίδας και της πανίδας Μείωση των φωσφορικών και νιτρικών αλάτων στο έδαφος Μείωση των εκπομπών οξειδίου του αζώτου και αερίων του θερμοκηπίου λόγω μείωσης των εισροών νιτρικών αλάτων
Έλεγχος της διάβρωσης του εδάφους	Αποκατάσταση αναβαθμίδων που μειώνει τη διάβρωση Μείωση της απορροής και της διάβρωσης με τη χρήση ζωνών χλόης, προστατευτικών καλλιεργειών, με προσωρινή παύση καλλιέργειας, μετατροπή καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές εκτάσεις
Διατήρηση της ποιότητας του εδάφους (προστασία του περιεχομένου του εδάφους σε οργανικές ύλες, έλεγχος της οξίνισης, της αλάτωσης, της συμπίκνωσης)	Βελτίωση της σύστασης του εδάφους και του περιεχομένου του σε οργανικές ύλες σε ακαλλιέργητες εκτάσεις με χλόη και φυτοκάλυψη Βελτίωση των υδατικών αποθεμάτων στο έδαφος και της δραστηριότητας της πανίδας και της χλωρίδας με εγκατάλειψη του οργώματος των εκτάσεων και με φυτοκάλυψή τους
Διατήρηση σπανίων, υψηλής φυσικής αξίας ενδιαιτημάτων σε γεωργικές εκτάσεις και απειλούμενων ειδών	Αύξηση ή διατήρηση της ποικιλότητας χλωρίδας και σπάνιας πανίδας Διατήρηση ενδιαιτημάτων σε σημαντική έκταση

Διαφοροποίηση της αμειψισποράς διατήρηση χορτολιβαδικών εκτάσεων, μετατροπή αρόσιμων καλλιεργειών σε χορτολιβαδικές και εκτατικοποίηση	Αύξηση ή διατήρηση της ποικιλότητας χλωρίδας και πανίδας ιδίως σε λιβάδια Δημιουργία και διατήρηση ενδιαιτημάτων Αποτελεσματικότητα των λιβαδιών για την συγκράτηση των νιτρικών αλάτων κατά τη διάβρωση Ενίσχυση της ποικιλότητας και της ποιότητας του τοπίου
Μείωση της μεταφοράς λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων στα ύδατα	Σαφής αποτελεσματικότητα των ζωνών χλόης στη μεταφορά νιτρικών αλάτων και φυτοφαρμάκων Αγρανάπαυση λιβαδικών και πράσινων εκτάσεων
Μείωση αρδευόμενων εκτάσεων και άρδευσης	Ορισμένες φορές αποκατάσταση υγροτόπων (περιορισμένη εφαρμογή)

Πηγή: Oréade – Brèche 2005

5. Τα διατιθέμενα μέσα για τα γεωργοπεριβαλλοντικά προγράμματα

Το άρθρο 24 του ΠΑΑ (κανονισμός 1257/99) ορίζει ότι «η στήριξη για την ανάληψη γεωργοπεριβαλλοντικών υποχρεώσεων χορηγείται κατ' έτος και υπολογίζεται με βάση το διαφυγόν εισόδημα και το πρόσθετο κόστος που προκύπτει από την ανάληψη υποχρέωσης».

Παρόλο που προβλέπεται στον κανονισμό, ο υπολογισμός των ενισχύσεων που συνδέονται με τα ΓΠΜ στην πράξη σπάνια περιλαμβάνει τις επενδύσεις για ορισμένα ΓΠΜ και δεν καλύπτει τους οικονομικούς κινδύνους που μπορεί να προκύψουν. Οι ενισχύσεις δεν αντιστοιχούν αναγκαστικά στις πραγματικές δαπάνες και απώλειες, κυρίως γιατί οι υπολογισμοί στηρίζονται στις μέσες γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Έτσι ορισμένα μέτρα μπορεί να θεωρηθούν οικονομικά ενδιαφέροντα για κάποιο γεωργό ενώ τα ίδια ΓΠΜ μπορεί να μην παρουσιάζουν ενδιαφέρον για κάποιον άλλο γεωργό.

Παρόλα αυτά τα αποτελέσματα από μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στην Γαλλία και την Ελλάδα δείχνουν ότι αύξηση της ενίσχυσης ΓΠΜ κατά 20% δεν αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για την αύξηση του αριθμού των συμβάσεων. Στην πραγματικότητα παράγοντες όπως η απλότητα των μέτρων είναι πιο αποφασιστικοί για τους γεωργούς απ' ότι το επίπεδο της επιδότησης. (Oréade-Brèche, 2005)

Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα συγχρηματοδοτούνται σε ολόκληρη την Κοινότητα από το ΕΓΤΠΕ- Εγγυήσεις, με ποσοστό συγχρηματοδότησης 75 % στις περιοχές του στόχου 1 και 50 % στις υπόλοιπες περιοχές. Το 2003 τα ποσοστά αυτά αυξήθηκαν σε έως 85 % για τις περιοχές του στόχου 1 και έως 60 % για τις υπόλοιπες περιοχές. Τα ποσοστά ενίσχυσης ποικίλλουν μεταξύ των διαφόρων υπομέτρων και κρατών μελών, αλλά η μέση γεωργοπεριβαλλοντική πριμοδότηση στην ΕΕ το 2001 ανήλθε σε 89 ευρώ ανά εκτάριο .

Το 2004, 1.739 εκατομμύρια ευρώ από το ποσό των 4.749 εκατομμυρίων ευρώ που αποτελεί τις δηλωθείσες από τα κράτη μέλη δαπάνες του ΕΓΤΠΕ Εγγυήσεις για την αγροτική ανάπτυξη αφορούσαν γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα βάσει του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999. Την περίοδο προγραμματισμού 2000-2006 υπολογίζεται ότι δαπανήθηκαν 13.480 για εκατομμύρια ευρώ για την ΕΕ 15, ποσό που αντιστοιχεί σε άνω του 27 % των συνολικών δαπανών για την αγροτική ανάπτυξη, γεγονός που ανάγει το γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα, στα μεγαλύτερα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης. Στα τέλη του 2004, είχαν δαπανηθεί 10.201 εκατομμύρια ευρώ από το συνολικό προβλεπόμενο ποσό.

Οι μεγαλύτερες δαπάνες κατά την περίοδο 2000 - 2003 αφορούσαν την Αυστρία, τη Γερμανία και τη Φινλανδία. Το σχετικά υψηλό επίπεδο δαπανών για την Αυστρία και τη Φινλανδία οφείλεται εν μέρει στην απόφαση των εν λόγω κρατών μελών να κατανέμουν σημαντικές δαπάνες για τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα και εν μέρει στο γεγονός ότι μεγαλύτερα κράτη μέλη όπως η Ιταλία, η Γαλλία και η Γερμανία δεν είχαν ολοκληρώσει ακόμη τα προγράμματά τους από την προηγούμενη περίοδο. (EUROPA,2005)

Σύμφωνα με τις εκθέσεις ελέγχου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη βελτίωση των γεωργοπεριβαλλοντικών προγραμμάτων, τα κονδύλια που διατίθενται στα ΓΠΜ θεωρούνται ως επί το πλείστον ανεπαρκή από τα κράτη μέλη. Με μια καλύτερη χρηματοδότηση, τα ΓΠΠ θα μπορούσαν να γίνουν πιο φιλόδοξα, να αποκτήσουν καλύτερη ποιότητα και να τύχουν ευρύτερης εφαρμογής.

Η κατάσταση ωστόσο δεν είναι ομοιόμορφη σε όλη την Ευρώπη. Φαίνεται πως σε ορισμένες χώρες (Βέλγιο, Ιρλανδία, Σουηδία), η έλλειψη κονδυλίων δεν έβλαψε την ποιότητα των προγραμμάτων ενώ σε άλλες χώρες (Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο, κλπ) φαίνεται πως κάτι τέτοιο συνέβη. Ωστόσο, ακόμη και αν σημειώθηκαν πραγματικά προβλήματα στις χρηματοδοτήσεις, ο αργός ρυθμός

διάθεσής τους λόγω βραδυκίνητων εθνικών διαδικασιών (Γαλλία, Φινλανδία, Ελλάδα) οδήγησε επίσης σε προβλήματα.

Εν όψει της νέας προγραμματικής περιόδου 2007-2013 η Επίτροπος Boel επισημαίνει ότι «οι αγροπεριβαλλοντικές δράσεις θα χαρακτηρίζονται από σημαντικές αλλαγές στον τρόπο εφαρμογής τους και από νέες αυστηρότερες υποχρεώσεις για τα Κράτη Μέλη». Ειδικότερα, οι διοικήσεις των Κρατών Μελών οφείλουν να προχωρήσουν άμεσα στον σχεδιασμό και στην δημιουργία των κατάλληλων εθνικών ελεγκτικών μηχανισμών οι οποίοι θα διαχειρίζονται τους πόρους για τον τομέα αγροπεριβάλλον. Στην αντίθετη περίπτωση υπάρχει άμεσος κίνδυνος απώλειας των αντίστοιχων κονδυλίων τα οποία σύμφωνα με πρώτες εκτιμήσεις υπολογίζονται για την Ελλάδα σε τουλάχιστον 550 εκατ. ευρώ.

Αναλυτικότερα τα νέα δεδομένα για τα αγροπεριβαλλοντικά προγράμματα περιλαμβάνουν τα εξής:

1. Θεσπίζονται αυστηρότεροι κανόνες εφαρμογής για τα γεωργοπεριβαλλοντικά προγράμματα. Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στους ευαίσθητους τομείς της ελεγχιμότητας και επαληθευσιμότητας των αντίστοιχων δαπανών. Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη οφείλουν να σχεδιάσουν τις διαδικασίες εκείνες οι οποίες θα εξασφαλίζουν την χρηστή διαχείριση των πόρων για γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα. Οι διαδικασίες αυτές θα βρίσκονται υπό τον συνεχή έλεγχο των υπηρεσιών της Κομισιόν η οποία θα δίνει το πράσινο φως για την εκτέλεση των μέτρων. Στην αντίθετη περίπτωση όπου οι εθνικές αρχές αδυνατούν να ελέγξουν πλήρως τυχόν αδυναμίες και παραλείψεις κατά την εκτέλεση ενός μέτρου αγροτικής ανάπτυξης, τότε το συγκεκριμένο μέτρο θα απορρίπτεται από τις υπηρεσίες της Κομισιόν και τα αντίστοιχα κονδύλια θα χάνονται.

2. Για την βιολογική γεωργία καταρτίζεται νέος κανονισμός ο οποίος θα δίνει έμφαση στην καλύτερη λειτουργία των εθνικών οργανισμών που εποπτεύουν και ελέγχουν το συγκεκριμένο καθεστώς

3. Τα Κράτη Μέλη οφείλουν να καταρτίσουν και να εφαρμόσουν πολυετές σχέδιο ελέγχου που θα αφορά την καταλληλότητα των χρησιμοποιούμενων ζωοτροφών καθώς και την σωστή εφαρμογή των κανόνων για την υγεία και καλή διαβίωση των ζώων. Το σχέδιο αυτό πρέπει να είναι έτοιμο έως την 1 Ιανουαρίου του 2007 και η Κομισιόν να ενημερώνεται με ετήσιες εκθέσεις για την πορεία εφαρμογής του.

4. Τα πρότυπα πολλαπλής συμμόρφωσης θα είναι ο κοινός πήχης για τον υπολογισμό και επιβολή κυρώσεων για όλα τα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης της επόμενης περιόδου προγραμματισμού. Δηλαδή, το σύστημα των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων εναρμονίζεται με τα νέα δεδομένα που πηγάζουν από την εφαρμογή της νέας ΚΑΠ.. Επισημαίνεται ότι τα πρότυπα πολλαπλής συμμόρφωσης αποτελούν τις ελάχιστες καλλιεργητικές και περιβαλλοντικές φροντίδες που πρέπει να εκτελεί ο γεωργός προκειμένου να εισπράττει τις επιδοτήσεις. Οι παραγωγοί όμως που ταυτόχρονα είναι και δικαιούχοι γεωργοπεριβαλλοντικών προγραμμάτων θα υποχρεούνται να εφαρμόζουν επιπρόσθετες αυστηρότερες απαιτήσεις που σχετίζονται με την χρήση λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων και άλλες σχετικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από την κοινοτική και εθνική νομοθεσία.

5.1 Συμπεράσματα για τα ΓΠΜ

Η απαίτηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα κράτη μέλη για την εφαρμογή των κανονισμών για την εφαρμογή των γεωργοπεριβαλλοντικών προγραμμάτων σύμφωνα με τις ανάγκες τους, έχει υποκινήσει μια γρήγορη ανάπτυξη και επέκταση πρωτοβουλιών και μέτρων, η οποία ειδάλλως μπορεί να απαιτούσε πολύ περισσότερο χρόνο για να επιτευχθεί. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται από την εφαρμογή των προγραμμάτων είναι θετικά και δείχνουν ότι τα περιβαλλοντικά οφέλη αυξάνουν ουσιαστικά από την εφαρμογή των γεωργοπεριβαλλοντικών προγραμμάτων.

Ιδιαίτερα:

Πολλά από τα προγράμματα για τον περιορισμό της χρήσης εισροών στη γεωργία, είχαν ως συνέπεια τη μείωση της χρήσης αζωτούχων λιπασμάτων καθώς και την υιοθέτηση καλύτερων μεθόδων εφαρμογής τους.. Τα προγράμματα για τη διατήρηση και τη βελτίωση του τοπίου έχει αποδειχθεί ότι έχουν θετικά αποτελέσματα. Καταγράφεται αύξηση στην απασχόληση σε μερικές περιπτώσεις, ενώ στην περίπτωση των αγροτών στις μειονεκτικές περιοχές, η συνεισφορά στο εισόδημα είναι ουσιαστική. Εντούτοις, στις περιοχές εντατικής καλλιέργειας, τα εισοδηματικά αποτελέσματα είναι σχετικά ασήμαντα. Η εφαρμογή των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων είχε ως συνέπεια την αλλαγή της στάσης των αγροτών αλλά και την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου. Οι αναφορές της

ΕΕ σχετικά με την αξιολόγηση των εφαρμοζόμενων μέτρων δείχνουν επίσης ότι το κόστος για την εφαρμογή των μέτρων είναι σχετικά μέτριο σε σχέση με τα περιβαλλοντικά οφέλη. Στοιχεία από περιοχές με εντατική γεωργία δείχνουν ότι υπήρξε ουσιαστική μείωση της παραγωγής, ενώ στις μειονεκτικές περιοχές η παραγωγή διατηρήθηκε. (ΕΕΑ,2006)

Τέλος, μια σημαντική επιτυχία από την εφαρμογή των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων είναι η καθιέρωση ενός συστήματος αξιολόγησης, με το οποίο τα προγράμματα ελέγχονται, αξιολογούνται και ρυθμίζονται για να κλείσουν το χάσμα μεταξύ των στόχων και των εκβάσεων.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε πως κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων, καθώς και η προσαρμογή τους στα διαφορετικά εθνικά και περιφερειακά πλαίσια.

Είναι απαραίτητη η διαρκής ενημέρωση και κατάρτιση των γεωργών αναφορικά με τις διαδικασίες εφαρμογής των ΓΠΜ και η στοχοθέτηση στις επιπτώσεις αυτών, ούτως ώστε να προσαρμοστούν ταχύτερα στην περιβαλλοντική νομοθεσία για την ορθότερη εφαρμογή της. Ο σχεδιασμός της ΚΑΠ περιλαμβάνει σήμερα ένα ευρύ φάσμα γεωργοπεριβαλλοντικών μέσων πολιτικής, τα οποία μπορούν να υποστηρίξουν την εφαρμογή ευρύτερων περιβαλλοντικών πολιτικών. Υπάρχει λοιπόν δυνατότητα για την εφαρμογή σειράς ρυθμίσεων των γεωργικών δραστηριοτήτων, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά οφέλη που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος.

6. Προοπτικές για το μέλλον της γεωργίας σύμφωνα με την περιβαλλοντική προστασία

Η γεωργία συνιστά παραγωγική δραστηριότητα με σημαντική συμβολή στην οικονομική, κοινωνική και οικολογική ισορροπία του αγροτικού χώρου και η υποστήριξη για στοχευμένη και ολοκληρωμένη ανάπτυξή της είναι και θα παραμείνει βασική υποχρέωση της πολιτείας για όλες τις χώρες του κόσμου.

Σύμφωνα με έκθεση του ΟΟΣΑ, η παγκόσμια γεωργική παραγωγή προβλέπεται ότι θα αυξηθεί σταθερά κατά την επόμενη δεκαετία, αλλά συγκριτικά με τα δέκα προηγούμενα χρόνια με αργότερους ρυθμούς. Παράγοντες όπως οι κλιματικές συνθήκες, οι επενδύσεις στις ικανότητες παραγωγής βιοκαυσίμων, οι

προοπτικές μεγέθυνσης και οι μελλοντικές εξελίξεις στις γεωργικές πολιτικές, ενδέχεται να επηρεάσουν τις μελλοντικές προοπτικές των γεωργικών αγορών.

Οι βασικές περιβαλλοντικές προκλήσεις για το μέλλον παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα με το σύστημα του «φωτεινού σηματοδότη», σύμφωνα με την έκθεση του ΟΟΣΑ «περιβαλλοντική προοπτική έως το 2030».

	 [Πράσινο φως]	 [Κίτρινο φως]	 [Κόκκινο φως]
Κλιματική αλλαγή		<ul style="list-style-type: none"> Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου ανά μονάδα ΑΕΠ 	<ul style="list-style-type: none"> Παγκόσμιες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου Αύξηση των ενδείξεων ότι το κλίμα ήδη μεταβάλλεται.
Βιοποικιλότητα & ανανεώσιμοι φυσικοί πόροι	<ul style="list-style-type: none"> Δασική έκταση στις χώρες του ΟΟΣΑ 	<ul style="list-style-type: none"> Διαχείριση δασών Προστατευόμενες περιοχές 	<ul style="list-style-type: none"> Ποιότητα οικοσυστημάτων Απώλεια ειδών Χωροκατακτητικά ξένα είδη Τροπικά δάση Παράνομη υλοτομία Κατακερματισμός οικοσυστημάτων
Νερό	<ul style="list-style-type: none"> Ρύπανση νερού από σημειακές πηγές στις χώρες του ΟΟΣΑ (βιομηχανία, δήμοι) 	<ul style="list-style-type: none"> Ποιότητα επιφανειακού νερού και επεξεργασία λυμάτων 	<ul style="list-style-type: none"> Λειψυδρία Ποιότητα υπόγειων υδάτων Γεωργική χρήση και ρύπανση νερού
Ποιότητα του αέρα	<ul style="list-style-type: none"> Εκπομπές SO₂ & NO_x των χωρών του ΟΟΣΑ 	<ul style="list-style-type: none"> Αιωρούμενα σωματίδια και όζον σε επίπεδο εδάφους (τροποσφαιρικό όζον) Εκπομπές από τις οδικές μεταφορές 	<ul style="list-style-type: none"> Ποιότητα αστικού αέρα
Απόβλητα και επικίνδυνες χημικές ουσίες	<ul style="list-style-type: none"> Διαχείριση αποβλήτων στις χώρες του ΟΟΣΑ Εκπομπές CFC των χωρών του ΟΟΣΑ 	<ul style="list-style-type: none"> Παραγωγή δημοτικών αποβλήτων Εκπομπές CFC των αναπτυσσόμενων χωρών 	<ul style="list-style-type: none"> Διαχείριση και μεταφορά επικίνδυνων αποβλήτων Διαχείριση αποβλήτων στις αναπτυσσόμενες χώρες Χημικές ουσίες στο περιβάλλον και τα προϊόντα

Πηγή : OECD 2008

Βάσει του συστήματος του «φωτεινού σηματοδότη» με το:

- «πράσινο φως» αποδίδονται τα περιβαλλοντικά θέματα τα οποία οι χώρες είτε διαχειρίζονται με ορθό τρόπο, είτε βελτίωσαν σημαντικά τη διαχείρισή τους κατά τα τελευταία χρόνια, τα οποία όμως απαιτούν συνεχή επαγρύπνηση

- «κίτρινο φως» αποδίδονται τα περιβαλλοντικά θέματα τα οποία παραμένουν πρόκληση αλλά η διαχείρισή τους βελτιώνεται, ή για τα οποία η σημερινή κατάσταση είναι αβέβαιη
- «κόκκινο φως» αποδίδονται τα περιβαλλοντικά θέματα τα οποία δεν τυγχάνουν ορθής διαχείρισης, βρίσκονται σε κακή ή επιδεινούμενη κατάσταση και τα οποία χρήζουν επείγουσας προσοχής

7. Οι συνέπειες από την αδράνεια της περιβαλλοντικής πολιτικής

Σύμφωνα πάντα με την ίδια έκθεση εάν δεν αναληφθούν νέες δράσεις πολιτικής στις επόμενες δεκαετίες, υπάρχει κίνδυνος να μεταβληθεί ανεπανόρθωτα η περιβαλλοντική βάση που είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της οικονομικής ευημερίας. Για την αποφυγή ενός τέτοιου ενδεχομένου είναι ανάγκη να αντιμετωπιστούν τα θέματα που εντάσσονται στην κατηγορία «κόκκινο φως», δηλαδή την κλιματική αλλαγή, την απώλεια της βιοποικιλότητας, τη λειψυδρία και τις επιπτώσεις στην υγεία από τη ρύπανση και τις επικίνδυνες χημικές ουσίες. Για παράδειγμα χωρίς την άσκηση περαιτέρω πολιτικών έως το 2030:

- οι παγκόσμιες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου αναμένεται να αυξηθούν περαιτέρω κατά 37% και κατά 52% έως το 2050. Αυτό θα μπορούσε να επιφέρει αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη κατά 1,7 έως 2,4 % με αποτέλεσμα να ενταθούν τα καιρικά φαινόμενα όπως κύματα καύσωνα, ξηρασίες, καταιγίδες και πλημμύρες με σοβαρές συνέπειες στις βασικές υποδομές και τις καλλιέργειες.
- Η παραγωγή τροφίμων και βιοκαυσίμων θα απαιτήσει την αύξηση κατά 10% της καλλιεργήσιμης γης παγκοσμίως επιφέροντας απώλεια των ενδιαιτημάτων άγριας ζωής.
- Η ατμοσφαιρική ρύπανση που σχετίζεται με το όζον και με τα αιωρούμενα σωματίδια αναμένεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις για την υγεία των ανθρώπων παγκοσμίως (OECD,2008)

Αναγκαίο λοιπόν κρίνεται να ληφθούν άμεσες αποφάσεις για την αντιμετώπιση βασικών περιβαλλοντικών προβλημάτων και την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης. Οι περιβαλλοντικές ανησυχίες θα πρέπει να ενσωματωθούν στο σύνολο της

διαδικασίας χάραξης πολιτικής, καθώς εκτός από τις κυβερνήσεις, πρωταγωνιστικό ρόλο οφείλουν να διαδραματίσουν οι επιχειρήσεις και οι βιομηχανίες για την διασφάλιση της επίτευξης περιβαλλοντικών και κοινωνικών στόχων.

8. Συμπεράσματα

Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην ΚΑΠ από τη δεκαετία του '80 και μετά, ήταν πολύ σημαντικές. Οι γεωργοί προσανατολίστηκαν προς την αγορά και τη ζήτηση, ανταποκρινόμενοι στις εξελισσόμενες προτεραιότητες των καταναλωτών (μεταρρύθμιση MacSharry 1992). Προωθήθηκε η ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής γεωργίας στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης «Πρόγραμμα Δράσης 2000» με την εισαγωγή μιας πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης που ενεθάρρυνε πολλές αγροτικές πρωτοβουλίες, ενώ παράλληλα βοηθήθηκαν οι γεωργοί να αναδιαρθρώσουν τα αγροκτήματά τους, να διαφοροποιήσουν την παραγωγή τους και να βελτιώσουν την εμπορική προώθηση των προϊόντων τους.

Εξέχουσα σημασία δόθηκε στην προστασία του περιβάλλοντος με την καθιέρωση το 1992 των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων. Σύμφωνα με αυτά μπορούν να χορηγηθούν ενισχύσεις στους γεωργούς οι οποίοι δεσμεύονται να υλοποιήσουν γεωργοπεριβαλλοντικούς στόχους κατά τη διάρκεια μιας ελάχιστης περιόδου πέντε ετών. Μακρύτερες περίοδοι καθορίζονται για ορισμένα είδη δεσμεύσεων ανάλογα με τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον. Τα κράτη μέλη υποχρεούνται να προτείνουν τέτοιου είδους γεωργοπεριβαλλοντικά προγράμματα στους γεωργούς, γεγονός που δείχνει την πολιτική προτεραιότητα που δίνεται στα προγράμματα αυτά.

Με τη νέα ΚΑΠ (μεταρρύθμιση 2003) ενισχύθηκαν ακόμα περισσότερο τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα και συνδέθηκε στενά η καταβολή των επιδοτήσεων στον παραγωγό με την τήρηση συγκεκριμένων όρων «πολλαπλής συμμόρφωσης» και κανόνων «ορθής γεωργικής πρακτικής». Από εδώ και στο εξής, το μεγαλύτερο μέρος της ενίσχυσης προς τους γεωργούς πληρώνεται ανεξάρτητα από το πόσο παράγουν.

Σύμφωνα με το νέο σύστημα οι γεωργοί εξακολουθούν να λαμβάνουν άμεσες ενισχύσεις για τη σταθεροποίηση του εισοδήματός τους, αλλά οι ενισχύσεις αυτές δεν συνδέονται πλέον με την παραγωγή. Επιπλέον, πρέπει να τηρούν ορισμένα πρότυπα όσον αφορά το περιβάλλον, την ασφάλεια των τροφίμων, την υγιεινή των φυτών και την καλή μεταχείριση των ζώων. Σε περίπτωση μη τήρησης της απαίτησης συμμόρφωσης προς αυτά τα πρότυπα («πολλαπλή συμμόρφωση»), μειώνονται οι άμεσες ενισχύσεις τους.

Η αποκοπή του δεσμού μεταξύ παραγωγής και ενισχύσεων, θα επιτρέψει στους γεωργούς της ΕΕ να προσανατολιστούν περισσότερο προς την αγορά. Θα είναι ελεύθεροι να παράγουν τα προϊόντα που θα τους αποφέρουν τα περισσότερα κέρδη ενώ παράλληλα, πράγμα αναγκαίο γι' αυτούς, θα διατηρούν σταθερό το εισόδημά τους.

Η σημερινή ΚΑΠ επιδιώκει στρατηγικούς στόχους. Επιδιώκει μια γεωργία που θα είναι ανταγωνιστική στις παγκόσμιες αγορές, θα συμμορφώνεται προς πολύ αυστηρά πρότυπα για την προστασία του περιβάλλοντος, της ασφάλειας των τροφίμων και της καλής μεταχείρισης των ζώων, στο πλαίσιο μιας αειφόρου και δυναμικής αγροτικής οικονομίας.

Κατά τα επόμενα χρόνια η ΚΑΠ θα τροποποιηθεί ακόμη περισσότερο προκειμένου να συνεχίσει να είναι μία δυναμική πολιτική που θα αντανακλά τις ανάγκες και τις προσδοκίες της ευρωπαϊκή κοινωνίας, να προωθεί την αειφόρο γεωργία, προσφέροντας ασφαλή και ποιοτικά προϊόντα, ενώ παράλληλα θα προστατεύει το περιβάλλον και την ευζωία των ζώων.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο αγροτικός χώρος αντιμετωπίζει προκλήσεις και αλλαγές που τον μετασχηματίζουν ραγδαία. Λόγω αυτών των αλλαγών, ορισμένα τμήματα της αγροτικής κοινωνίας απολαμβάνουν ένα συνεχώς βελτιούμενο επίπεδο διαβίωσης, ενώ άλλα αντιμετωπίζουν προβλήματα διαρθρωτικής προσαρμογής, διαφοροποίησης και περιβαλλοντικής προσαρμογής των οικονομικών τους δραστηριοτήτων.

Νέες προκλήσεις αποτελούν η πρόσφατη αναθεώρηση της ΚΑΠ και η πρόταση της ΕΕ για μία νέα πολιτική ανάπτυξης. Η αξιοποίηση αυτών των προκλήσεων απαιτεί στρατηγικό σχεδιασμό σε βάθος χρόνου που θα εξασφαλίζει αποδοτική χρήση των πόρων που διατίθενται και θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα οράματα των αγροτικών κοινωνιών.

Η μελλοντική εικόνα της ελληνικής γεωργίας πρέπει να προσδιοριστεί με στρατηγικές που θα προσαρμόζονται στις διεθνείς εξελίξεις, στις κλιματολογικές συνθήκες της χώρας μας, στις πιθανολογούμενες κλιματικές αλλαγές και στις προσδοκίες της κοινωνίας. Είναι απαραίτητη η αναθεώρηση των στόχων πολιτικής προκειμένου να μπορέσει ο ελληνικός αγροτικός τομέας να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της ΚΑΠ.

Η αγροτική παραγωγή οφείλει να προσανατολιστεί στην προσφορά ποιοτικών προϊόντων, η παραγωγή των οποίων θα βασίζεται στη διατήρηση των φυσικών

πόρων. Απαιτείται η ενθάρρυνση των νέων αγροτών, με την κατάλληλη εκπαίδευση και κατάρτιση, με την ενίσχυση των αγροτικών υποδομών και με χρηματοδότηση, ούτως ώστε να υιοθετήσουν καινοτόμες τεχνολογίες και μεθόδους.

Αντίστοιχα, είναι αναγκαία η παρουσία των αγροτών στον ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό διάλογο για τη γνωστοποίηση των προβλημάτων και των θέσεών τους προς το κοινωνικό σύνολο, ώστε να διευκολυνθούν οι ζυμώσεις που θα επηρεάσουν θετικά τόσο τον ουσιαστικό εκσυγχρονισμό του τομέα, όσο και τη συνειδητοποίηση της σημασίας της τοπικής γεωργίας.

Οι βασικές παράμετροι που μπορούν να προσδιορίσουν την μελλοντική εικόνα της ελληνικής γεωργίας είναι:

1. Η πορεία της ελληνικής οικονομίας και η δυνατότητά της να στηρίζει τη γεωργία ως στρατηγικής σημασίας δραστηριότητα του αγροτικού χώρου
2. Η αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης, από την οποία εξαρτάται η εφαρμογή των εκάστοτε οικονομικών, αγροτικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών πολιτικών
3. Η ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, κυρίως γεωργικής γης και νερού
4. Η σωστή αξιοποίηση της νέας ΚΑΠ και της εφαρμογής του ΕΠΑΑ 2007-2013

Στο πλαίσιο αυτό οι στόχοι που έχουμε θέσει ως χώρα είναι οι εξής:

- η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας,
- η προστασία του περιβάλλοντος
- και η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές.

Κλείνοντας και συνοψίζοντας τα όσα προαναφέρθηκαν, η πολιτική που ασκείται ως τώρα περιέχει στοιχεία από όλες τις πιο πάνω κατευθύνσεις και συνεχώς εμπλουτίζεται με νέα. Η αγροτική πολιτική της ΕΕ παρέχει μια σημαντική ευκαιρία για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής διαχείρισης στον γεωργικό τομέα. Ως δημόσιος πόρος, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά ώστε να μεγιστοποιηθούν τα περιβαλλοντικά οφέλη. Η εφαρμογή των σχετικών προγραμμάτων προχωράει με ταχείς ρυθμούς. Εντούτοις, αναγκαία κρίνεται η δραστηριοποίηση προς την κατεύθυνση της υπεράσπισης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της γεωργίας για την εξασφάλιση της θέσης της στην αγορά και την ανάδειξη των κοινωνικών αγαθών που προσφέρει. Εφόσον οι εισοδηματικές ενισχύσεις βαδίζουν προς την αποσύνδεση από

την παραγωγή και ο αριθμός των αγροτών τείνει να μειώνεται (όσο θα αναπτύσσεται η εθνική οικονομία), είναι κρίσιμο η γεωργία να μην περιθωριοποιηθεί ως παραγωγικός τομέας, αλλά να διατηρήσει τη θέση της, αναδιατάσσοντας τις δυνάμεις της και διαφυλάσσοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της και τον κοινωνικό και περιβαλλοντικό της ρόλο.

9. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρικοπούλου, Ε., Καυκαλάς, Γ., (2000), «Ο Νέος Ευρωπαϊκός Χώρος. Η διεύρυνση και η γεωγραφία της Ευρωπαϊκής Ανάπτυξης», Αθήνα Εκδ. Θεμέλιο, Βιβλιοθήκη Ευρωπαϊκών Θεμάτων
- Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2008)
- Γεωργιάδης, Γ., (2008) «Ευρωπαϊκή Κοινή Αγροτική Πολιτική», Θεματική Ενότητα Οικονομία
- Διαμαντίδης, Ν., (2008) «Διάλεξη για τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα», Πρέσπες
- Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος (2008)
- Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (1994), κεφ.Β1, Β1.1
- Κριμπάς, Κ., Λουλούδης, Λ., (Επιμ.) (2008) «Ελληνική Γεωργία και Αγροτική Πολιτική», έκδοση Ακαδημίας Αθηνών, 2008, σελ. 27-50.
- Λαζαρέτου, Θ. (επιμ.) (2002) Περιβαλλοντικά προβλήματα και δίκαιο, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- Λαμπρόπουλος, Α., (2005) «Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον», Αθήνα, ΚΕΠΕ, μελέτες αρ.59
- Λουλούδης, Λ., Μπεόπουλος, Ν. (1995) «Η Περιβαλλοντική Πολιτική», Αθήνα, Θεμέλιο, 1995 σ. 616-644
- Λουλούδης, Λ., Μπεόπουλος, Ν., Βλάχος, Γ. ,(2005) «Η πολιτική προστασία του αγροτικού περιβάλλοντος στην Ελλάδα: Με ορίζοντα το 2010», Επιμέλεια Μαραβέγιας Ν., Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σ. 309- 357
- Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (2008) «Στρατηγική της Λισαβόνας» Αποτίμηση εξελίξεων, Τεύχος 4
- Παναγόπουλος, Ι. Θ. (2001). "Προστασία του Περιβάλλοντος – Νομική Θεώρηση" στο Γ. Δημόπουλος, Ν. Μπαλτάς, Ι. Χασσίδ (επιμ.) Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, τόμος Β' Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτικές, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα
- Παχάκη, Κ., (2006) «Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου», εκθέσεις 46, Αθήνα 2006, σελ.19-23
- Σκούντζος, Θ. (1998) «Θεσμοί και πολιτικές ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Αθήνα : Σταμούλη Α.Ε., σελ. 139
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2004). Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Ρυθμίσεις θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Προσαρμογή στη νέα ΚΑΠ και άλλες διατάξεις».

- Baldock, D., Dwyer J., with Jose M Sumpsi Vinas (2002) “Environmental Intergration and the CAP”, Institute for European Environmental Policy
- Bergschidt, A., Nitsch, H., Osterburg, B., (2003). Good Farming Practice—definitions, implementation, experiences. Report on the results of work package 2 within the EU Concerted Action “Developing crosscompliance in the EU-background, lessons and opportunities, including an European seminar 2-3 June 2003, Baunschweig, Germany. Institute of Farm Economics and Rural Studies. Federal Agricultural Research Centre (FAL), Germany
- Bilal, S. (1999), “The political economy of agricultural reforms and negotiations: an overview”, 1999
- EEA (2005a). “Environmental policy integration in Europe — state of play and an evaluation framework”. European Environment Agency, Copenhagen, 2005
- EEA (2006). “The integration of environment into EU agriculture policy. European Environment Agency”, Copenhagen 2006
- European Commission, (2000), “The challenge of integrating environmental requirements into the common agricultural policy.”
- European Parliament, (2006)
- Fennell, R. (1997), “The Common Agricultural Policy, Continuity and Change”, Oxford, Clarendon Press, 1997
- Johnson, E., (2003). The English countryside stewardship scheme and the cross compliance demand of preservation and maintenance of certain habitats and landscape features, paper from Concerted Action Seminar: Potential for environmental cross-compliance measures, Roskilde, Denmark, 24-25 November 2003
- Journal of Environmental Management, Volume 70, Issue 4, April 2004, Pages 315-321
- Kay, A., (1998), “The Reform of the Common Agricultural Policy: The Case of the MacSharry Reforms”, Oxford : CABI International, 1998
- Kleijn, D. and Sutherland, W. J. (2003). ‘How effective are agroenvironmental schemes in conserving and promoting biodiversity?’ Journal of Applied Ecology, 40, pp. 947–969
- OECD (2008), “Environmental Outlook to 2030”, Paris
- Orden, D., Diaz- Bonilla Eu. (2005) “Holograms and ghosts: new and old ideas for agricultural policy”, Anderson, Martin 2005 (eds), p.295

- Petersen J., Shaw K., (2000). Overview of Cross-Compliance Measures in EU Member States. In: Environmental Standards in Agriculture. Proceedings of a Pan-European Conference 5-7 October 2000, Madrid, WWF and IEEP
- Pezaros, P., (2008) “Overview of agriculture in Greece” OECD, 2008
- Spash, C.L., Falconer F., (1997). Agri-environmental Policies: Cross achievements and the role for Cross-compliance. In Brouwer F. and Kleinhanss W. : The Implementation of Nitrate Policies in Europe: Processes of Change in Environmental Policy and Agriculture, 1997, Band 14, pp23-41
- Sturges, I., (1999) “The Agenda 2000 CAP reform and the Millennium Round: negotiations on agriculture”, 1999
- Wilkinson, D. (1990). “Greening the treaty: Strengthening environmental policy in the Treaty of Rome”. London: Institute for European Environmental Policy

- www.agronews.gr
- http://ec.europa.eu/agriculture/index_el.htm
- <http://ec.europa.eu/environment/climat/eccp.htm>
- <http://www.eea.europa.eu/themes/climate>
- <http://www.ipcc.ch>
- <http://www.oreade-breche.fr>
- <http://soco.jrc.ec.europa.eu>